

חיים ויצמן ויהודי גרמניה

Author(s): יהודה ריינהרץ

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. ט (תשמ"ט), נד, חוברת א (תשמ"ט), pp. 73-104

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70036004>

Accessed: 04/12/2011 12:07

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

חיים וייצמן ויהודי גרמניה*

מאת יהודה ריינהרץ

גישתו של חיים וייצמן ליהודי גרמניה היתה בדרך כלל שלילית, והוא היה מלא הסתייגויות מתרבותם ומערכיהם. זוהי מכל מקום ההשקפה הרווחת כיום בקרב העוסקים בנושא. וייצמן, כך מעריכים רבים, היה יהודי מזרח-אירופי אותנטי, שהתייחס בבוז אל יהודי מערב-אירופה, קרי יהודי גרמניה, שנטו להתבוללות ולהתנגדות קיצונית – הן לציונות והן לערכיה הלאומיים של היהדות.¹ הערכה זו מתבססת בעיקר על מכתבים ומאמרים שכתב וייצמן, ובמיוחד על האוטוביוגרפיה שלו עצמו, שכלולות בה התבטאויות שליליות ביותר לגבי יהודי גרמניה. נביא מספר דוגמאות המוכיחות לכאורה גישה זו.

פגישתו הראשונה של וייצמן עם יהודי גרמניה, ולמעשה עם יהדות המערב בכלל, התקיימה בפפונגשטאט (Pfungstadt). הוא בא לשם ללמד במהלך לימודיו בדרמשטאט (Darmstadt). אין כל ספק שהתרשמותו הראשונה של וייצמן לגבי גרמניה לא היתה חיובית. בפפונגשטאט, כמו ביישובים כפריים רבים, גם במדינת הסן וגם מקומות אחרים, היה הפיקוח החברתי בקהילה היהודית חמור יותר מאשר בערים הגדולות, שבהן יכול היה האדם לשמור על יתר אנונימיות. הדת היתה בגדר נתון שאין עליו עוררין ולא עניין לבחירה אישית, כפי שכינה זאת ליאו בק: Milieuförderung.² וייצמן נאלץ איפוא לבוא במגע עם דתיות נוקשה ורשמית. לא היה מדובר בדבקות הדתית העממית, שאותה הכיר חיים וייצמן בביתו במוטול ובפינסק. חסרו כאן החמימות והמגע האישי הקרוב. הוא

* להלן קיצורים ביבליוגרפיים המשמשים תדיר במאמר זה: א' – איגרות וייצמן, א-ט, ירושלים תש"ל-תשל"ח; יג-טז (אנגלית), ירושלים 1978; מסה ומעש – ח' וייצמן, מסה ומעש, תל אביב תש"ט. מאמר זה מבוסס על הרצאה שנישאה באביב 1988 במכון לאו בק, ביום הזיכרון לד"ר זיגפריד מווס. ברצוני להודות לפרופ' יעקב כ"ץ, שהציע את נושא ההרצאה.

1 ראה למשל הרצאתו של וייצמן בחודש מאי 1933: 'Der russische Jude wusste wofür er leidet... Ausserhalb des Ghettos war eine feindliche Welt, in unseren vier Wänden aber waren wir ein stolzes und einiges Volk, das in seinem Herkommen und seinem geistigen Erbe lebte und das einander half. Das deutsche Judentum aber? Der deutsche Chaim Jude weiss garnicht, weshalb und wofür er leidet' ההרצאה פורסמה בתוך: Chaim Weizmann: Reden und Aufsätze 1901-1936, ed. G. Krojanker, Tel Aviv 1937, p. 247. ראה גם: שם, עמ' 249, דברים בנימה דומה מדצמבר 1933.

2 ראה: M. Richarz, Jüdisches Leben in Deutschland, Stuttgart 1979, II, p. 48.

הרגיש שהכול היה נוקשה ומחניק. יתר על כן, מנהל בית הספר היה פטריוט גרמני, שהגיב על האנטישמיות ההולכת וגוברת באותם ימים בנימה מתרפסת וכוזיה. הוא דיבר השכם והערב על מידותיה התרומיות של יהדות גרמניה, והדגיש את הצורך בהפצת בשורה זאת בקרב הגרמנים. על תקופה זו ואחריה, כתב וייצמן בזיכרונותיו:

לא היה כל טעם להתווכח עם ד"ר בארנס [מנהל בית הספר] או עם כל מורה ממורי בית-ספרו. אמונתם באופי השטחי והחולף של האנטישמיות היתה מין תסביך שהיה כרוך בתשוקתם לא להאמין כי קיימת אומה יהודית... מגעי בימים ההם עם חיי גרמניה וגם אחר-כך בשנות לימודי בברלין, היו מעטים, אבל כמות שהיו גרמו לי מבוכה. טוב מזה היה בפינסק, אף-על-פי שפינסק היתה רוסיה... ברוסיה היתה לנו, היהודים, לפחות תרבות משלנו, ותרבות גבוהה. היתה לנו צורה בעיני עצמנו. לא עלה על דעתנו, שההווה היהודית היא משהו שיש להסתירו בסתר... לא כן יהודי גרמניה, שבהיותם מוקפים כשרון-מעשה ועצמה, היו נתונים לרגש נחיתות שתבע מהם להתכחש לעצמם ולהתבייש בירושתם – ובאותו זמן לשיר שיר תהילת עצמם על אזנים ערילות. כאן, בגרמניה, למדתי את מלוא משמעות הדבר, שהביע אחד-העם במסותו המפורסמת 'עבדות בתוך חירות' המכוונת ליהודי המערב המתבוללים. נוכחתי לדעת, שגם ציונותם של יהודי המערב היה בה הרבה מצבע ההתבוללות...³

על פגישותיו עם ג'יימס סימון ופול נתן, מהבולטים ביהדות גרמניה ומראשיה, כתב וייצמן:

הם היו הטיפוס הרגיל של יהודי-הקיסר, כדוגמת אלברט באלין ומאכס וארבורג, גרמניים יותר מן הגרמנים, מתרפסים, ארכי-פטריוטים. להוטים להיענות לרצונותיהם ולתכניתיהם של אדוני גרמניה...⁴

אף נראה שהיה זה וייצמן עצמו שהמציא את ביטוי הבוז הקולע – *Kaiserjuden*, ביטוי שהשתרש כדי להגדיר קבוצה מסוימת של יהודים גרמניים.⁵ על יחסו של ואלטר רתנאו לציונות כתב וייצמן, לאחר שפגש בו בשנת 1921 בביתו של אלברט איינשטיין:

יחסו היה, כמובן, היחס הטיפוסי של הרבה יהודים גרמנים מתבוללים; נראה היה, שאין להם כל מושג מהרה-הגעש שהם יושבים עליו; הם האמינו בתום לבם, כי הקשיים הקיימים לכל הדעות לגבי יהודי גרמניה הם חזיונות זמניים ועוברים, והם נגרמו בעיקר על-ידי זרם היהודים מאירופה המזרחית, שאינם מתאימים למסגרת החיים הגרמנים ומשום כך הם משמשים מטרות להתקפות האנטישמיות. היהודי הגרמני 'האמיתי' מחוסן נגד כל זה...⁶

3 מסה ומעש, עמ' 38.

4 שם, עמ' 146.

5 ראה: W. E. Mosse, 'Wilhelm II and the *Kaiserjuden*', in: J. Reinharz and W. Schatzberg (eds.), *The Jewish Response to German Culture*, Hanover 1985, p. 170

6 נקודות במקור; מסה ומעש, עמ' 285.

אפשר לצטט עוד כהנה וכהנה ביטויים דומים מפרי עטו של וייצמן. אין כל ספק שבזיכרונותיו, כפי שהתגבשו לאחר עשרות שנים, נותר רושם שלילי על תקופת שהותו בגרמניה ועל המגעים שקיים עם יהודיה. לעומת זאת, דבריו פגעו קשות ברגשותיהם של רבים מידידיו היהודים-גרמנים לשעבר. כך, דרך משל, סמוך לפרסום הזיכרונות כתב ריכארד ליכטהיים לאוסקר רבינוביץ:

הטעות העיקרית בתיאורו [של וייצמן] יסודה בצורה הבלתי הוגנת, אפילו המרושעת, שבה הוא מתייחס לציונות המערב-אירופית; לעומתה הוא מציב את האידיאליזאציה החזקה של יהדות מזרח-אירופה במתכונתה הפינסקאית. מוזר הדבר, שאיש כה מרשים מרשה לעצמו להתמסר בלי שמץ של ביקורת ליצרים שאת מקורם לא יכול לבדוק ההיסטוריון אלא רק פסיכולוג. כנראה שהמקור לכתיבת ההיסטוריה הווייצמנית נעוץ בשנאה שרוחש הגטו למערב והעובדה [שהוא] מעולם לא התגבר לגמרי על המרירות והעוני שחש בילדותו...⁷

ברצוני להראות שהערכה שלילית זאת של וייצמן ליהודי גרמניה אינה תואמת את המציאות, כפי שראה אותה וייצמן טרם מלחמת העולם הראשונה ובתקופה שבין שתי המלחמות. כפי שצינתי כבר במקום אחר, אין האוטוביוגרפיה שלו אמינה לחלוטין, ולכן עלינו להיות זהירים בשימוש בה.⁸ עובדה היא, שהחוויה המרתיעה שהיתה לווייצמן בפפונגשטאט, לא החלישה בו את השאיפה העזה להמשיך בלימודים אוניברסיטאיים בגרמניה.

א. וייצמן בין מזרח אירופה למערב

בסתיו 1893 נסע וייצמן ללמוד בפוליטכניון שארלוטנבורג בברלין. המערב בכלל, ותרבות המערב בפרט, שבו את לבו. היה זה אך מקרה שמפגשו הראשון של חיים וייצמן עם התרבות הגרמנית התקיים בפפונגשטאט. אך לא היתה זו יד המקרה בבחירה השנייה, כאשר שב ומצא לעצמו מקום כתלמיד בבית ספר להשכלה גבוהה על אדמת גרמניה, בלב פרוסיה. ההחלטה לצאת ללימודים בגרמניה היתה מקובלת מאוד על חוג המשכילים ברוסיה בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה. לנוער היהודי ברוסיה הציעה גרמניה אפשרות לזכות בחיי חרות ובהישגים. גרמניה של הקייזר וילהלם היתה אז בשיא גדולתה: היא ייצגה יציבות פוליטית, הישגים במדע וגם עלייה – או אפילו עליונות – תרבותית.

אלה מבין הנוער המשכיל ברוסיה שנטו לרעיון הלאומי, לא התנערו מזיקתם לערכי היהדות הטבועים במזרח-אירופה. אבל הם גם הפנימו בתוכם, מבחינות רבות, את אמות

7 מכתבו של ריכארד ליכטהיים לאוסקר רבינוביץ מיום 21.9.1950; אצ"מ, A87/253. ברצוני להודות לד"ר מיכאל היימן, שהפנה את תשומת לבי לתעודה זו.

8 ראה: י' ריינהרץ, חיים וייצמן, בדרך אל המנהיגות, ירושלים 1987. בספר זה אני מצביע על מקרים רבים שבהם אין כל חפיפה בין זיכרונותיו של וייצמן לבין ההתרחשויות הממשיות של האירועים.

המידה של תרבות מערב-אירופה ואימצו אותן אל לבם. אין זה מפתיע שמשכילים וסטודנטים ציוניים רבים קבעו את מקום מושבם בגרמניה בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה. כמו כן הפכה ברלין למרכז לסופרים עבריים יוצאי מזרח-אירופה, כמו דוד פרישמן, שאול טשרניחובסקי, מיכה יוסף ברדיצ'בסקי ולימים גם ש"י עגנון.⁹ אף שהם ספגו עלבונות מדי פעם, והתרעמו על עמדתם של הגרמנים, יהודים ולא-יהודים, כלפיהם וכלפי תרבותם, לא יכולים היו שלא להתפעל ממטרופולין זאת של בנייני אבן מסיביים, פסלי ענק ומצבות זיכרון לכבוד בית המלוכה. הם נתמלאו יראת כבוד והשראה אל נוכח נהר השפריי, ה'טירגארטן', ה'לוסטגארטן' ושער בראנדנבורג. האופרה, התיאטרון וסופרי התקופה הנעצים – כל אלה הקסימו את הצעירים והצעירות שהגיעו מהמזרח, כולל חיים וייצמן. הם יכולים היו לשבת לילות שלמים בבתי קפה, באווירה של חופש כמעט מוחלט, ולנהל ויכוחים סוערים על בעיות שעמדו ברומו של עולם. אין זה פלא שבינוי 1895, לאחר שהייה של שנתיים בברלין, כתב וייצמן לליאו מוצקין על 'פינסק שכוחת האל'...¹⁰ בזיכרונותיו כתב וייצמן שאשתו 'לא אהבה את גרמניה. ובעניין זה היה לבי עימה'.¹¹ אך לאמיתו של דבר, בשנת 1913, כאשר הוצע לו מטעם הנהלת התנועה הציונית העולמית לעבור לברלין, הוא נטה בכל לבו להצעה זו, והיתה זו ורה וייצמן שעצרה בעדו, מסיבות השמורות עמה.¹² כדי להבין את יחסו של וייצמן ליהודי גרמניה בכלל, ולציוני גרמניה בפרט, דרושה הבנה רחבה יותר של אישיותו, כאדם שחי שנים רבות בין תרבות מזרח-אירופה לבין תרבות המערב, הן מבחינה פיסית והן מבחינה רוחנית-אינטלקטואלית.

וייצמן גדל ונתחנך בסביבה יהודית עממית, וחש את מאווי ויכסופיו הבסיסיים ביותר של היהודי הפשוט. התחושה היהודית העמוקה שפיעמה בו כל ימי חייו, והחיבה לאורחות חיים יהודיים, נבעו אצלו מן החיבה וההערכה לסביבה היהודית האינטנסיבית שבתוככי תחום המושב. מרקם החיים היהודיים במוטול ובפינסק לא נפגע פגיעה של ממש מן האידאולוגיות החדשות שפשטו במערב-אירופה כמאה שנים קודם לכן. האסונות והנסים בהיסטוריה היהודית, אוזלת היד של היהודי, חזון העתיד שלו וגורל עמו – כל אלה היו חלק מהווייתו.

ובכל זאת, את דברי הביקורת הקשים ביותר שמר לאותה יהדות עצמה, לצור מחצבתו. אחרי ששהה שנה בברלין, כתב מפינסק למוצקין:

- 9 ראה: E. Hurwicz, 'Shay Ish Hurwitz and the Berlin He-Atid: When Berlin was the Centre of Hebrew Literature', *Leo Baeck Institute Year Book*, XII (1967), pp. 85–102
ראה גם: ס' נאש, 'תמונות מחוג שוחרי העברית בברלין 1914–1900', *AJS Review*, III (1978), pp. 1–26
- 10 ראה: וייצמן אל מוצקין, 20.6.1895; א"ו, עמ' 48.
- 11 מסה ומעש, עמ' 138.
- 12 בהקשר זה, הסיבות והמניעים השונים סביב הפרשה, ראה: ריינהרץ, וייצמן (לעיל, הערה 8), עמ' 403–373.

כל זה כבר נמאס עלי כהוגן, עד שאני מייחל לאותו היום המאושר שישחרר אותי 'פון די גוישע הענט' [מידי הגויים; הכוונה, על דרך ההיתול, ליהודי פינסק] וישאני לברלין... בכל שורר מעין הלך רוח עמום... רק לפעמים מופרת המונוטוניות על-ידי אדם המתרגז על ריקנותם ותיעובם של היהודים המתקדמים שלנו, על עבדותם ושפלות-רוחם. דומני, שאין כיהודי פינסק להשפעה הרסנית מן הגלות.¹³

כשחזר לתחום המושב, לפגרת האביב השנתית, החרפה התרעומת שלו על החיים היהודיים. ככל שהתבגר, אף נמלה ביקורתו ברחמנות ובחמלה.¹⁴ הוא בו לאלה שתרמו, לדעתו, לניווט המוסרי והגופני של בני עמו: המתעשרים השבעים, המרוצים מעצמם, שכל דאגתם היא הנאות השעה;¹⁵ ה'לופטמענשן' והבטלנים החיים מן היד אל הפה;¹⁶ ואותם יהודים עניים ומרודים הסובלים בשקט, שאינם מסוגלים או אינם רוצים לקחת את גורלם בידיהם.¹⁷ את היהודים האלה רצה וייצמן להפוך לעם בריא, יצרני וגא.

נפשו של וייצמן התקוממה נגד ניוונום האנושי של היהודים ונגד רפיונם, והוא ראה בציונות מכשיר שיוכל לעזור להם להתארגן כדי להשתחרר מן המעמד של המיעוט הנחצי ולהתלכד לכוח חזק. זהו אולי ההסבר להערצתו את ניטשה.¹⁸ ניתן רק לשער, שהוא העמיד זה מול זה, אולי שלא ביודעין, את 'האדם העליון' בתיאורו של ניטשה, כנגד 'ההתרפסות וההשתעבדות' של יהודים בתחום המושב. אין ספק שווייצמן נכסף לראות יהודים משוחררים מכבלי הגלות, הן מבחינה רגשית והן מבחינה גופנית.¹⁹

עם כל היותו 'איש העם' במוצאו, היה וייצמן גם איש העילית, שאמור להכתיב מגבוה לאדם הפשוט את פיתורו לשאלה היהודית. במספר הזדמנויות חזר והבהיר שאין הוא סומך כלל על האינסטינקטים של ההמון.²⁰ הוא ראה כמה נבחרים – ובהם הוא עצמו – כאנשי אצולה ציונית בשירות העם.²¹ היתה זו במידת מה ציונות של 'אצילות מחייבת', משימה שחבורה קטנה של פעילים מסורים קיבלה על עצמה. וכך הסביר זאת לוורה: 'עלינו לעבוד יותר. לעבוד גם במקום הבטלנים. מסורת יהודית עתיקת יומין אומרת: כל ישראל ערבים זה בזה... כמוני כמוך... שומה עלינו בעצבים שלנו לכפר על עוונם של

13 וייצמן אל ליאו מוצקין, 10.9.1895; א"ו, א, עמ' 44-46.

14 וייצמן אל ורה חאצמן, 14.4.1904; א"ו, ג, עמ' 281-282.

15 וייצמן אל ורה, סופיה, אנה ורחל חאצמן, 8.7.1904; שם, עמ' 309.

16 ראה למשל: מסה ומעש, עמ' 53-54.

17 וייצמן אל ורה חאצמן, 4-5.7.1901; א"ו, א, עמ' 128-130.

18 ראה למשל: וייצמן אל ורה חאצמן, 3.8.1902; א"ו, א, עמ' 299; 'אני שולח לך את ניטשה: לימדי לקרוא בו ולהבין אותו, הוא הטוב והמעודן מכל שיש בידי לשלוח לך'.

19 ראה למשל: וייצמן אל ורה חאצמן (לעיל, הערה 17).

20 וייצמן אל ורה חאצמן, שם, שם.

21 וייצמן אל יוסף פוקראסה, 24.1.1903; א"ו, ב, עמ' 235-236; 'בודדים אנחנו, קומץ קטן של פעילים, [הנושא] על שכמו מפעל ענקים... יעבור עוד זמן רב עד אשר יקומו בתוך היהדות כוחות יוצרים טובים, חזקים יותר, עד אז הננו האנשים שנועדנו לעמוד על המשמר'.

אחרים'.²² אולי בגלל רגשות מעורבים אלה, לא היו התוכניות שהעסיקו את וייצמן ואת חבריו מכוונות להמונים, אלא לקבוצה קטנה בהרבה של אנשי רוח.²³ מעורבותם בהוצאתם לאור של כתב העת הלאומי *Der Jude*, ושל ה'אידישער פערלאג', ופעילותם בתוכנית האוניברסיטה, הן דוגמאות מובהקות לכך. היה זה עיסוק אליטיסטי, ב'בעיית היהודים' וב'בעיית היהדות' גם יחד.²⁴ כדאי להדגיש כאן, שווייצמן וחבריו הם הוכחה טובה לכך שמוצאם המזרח-אירופי לא הניע אותם להיות דווקא יהודים עממיים, אלא להיפך. אולם, עוד לפני שעקר וייצמן לאנגליה, בשנת 1904, חלה נסיגה במפעלי תרבות אלה, והעניין שגילה בעבודה ציונית קונסטרוקטיבית התמקד בראש ובראשונה בארץ ישראל.²⁵ הדבר התחדד במיוחד בעקבות ביקורו בארץ, בשנת 1907.²⁶ וכך כתב למשה גאסטר: 'כל השאר אינו אלא בעל ערך משני. כל הפרוגרמה הציונית יכולה להיכלל בשתי המילים – גאולת הארץ'.²⁷ אבל גם בזאת לא התכוון לעליית המוני בית ישראל. אף זו הייתה תפיסה אליטיסטית, בדומה להשקפתו של אחד-העם לפניו, שהארץ תיבנה בידי חלוצים אינטליגנטיים וחדורי שאיפות נעלות, על בסיס כפול של מדע וחקלאות. הוא חשש שמא ההמונים ממזרח-אירופה יחדירו 'השפעות שליליות' לארץ ישראל.

בהיותו אדם פרגמטי, התייחס וייצמן בספקנות לאידיאולוגיות נוקשות, וסירב לכבול את ידיו בגלל חילוקי דעות 'מלאכותיים'. דבר זה בולט אולי יותר מכול, בגישתו לניגודים שבין יהדות מזרח-אירופה ליהדות המערב. מרביתם להציג את וייצמן כיהודי מזרח-אירופי אופייני, שהיה אויבן בנפש של תרבות המערב ומחשבת המערב.²⁸ ואכן, וייצמן התייחס

- 22 וייצמן אל ורה חאצמן, 8.9.1902; א"ו, א, עמ' 307–310.
- 23 ראה למשל: וייצמן אל מוריס רוזנפלד, 10.7.1903; א"ו, ב, עמ' 429–427.
- 24 וייצמן היה מודע היטב לנטייתו האליטיסטית: 'אך זו אירוניה של הגורל: הפראקציה הדמוקרטית מבצעת מפעלים אריסטוקרטיים. Elite-Organ, Hochschule, Kunstverlag etc.'; וייצמן אל אברהם אידלסון ומיכאל קרול, 17.2.1903; א"ו, ב, עמ' 271.
- 25 התמקדותו של וייצמן בארץ ישראל נתגבשה מיד לאחר הקונגרס השישי. ראה, למשל, הנאום שנשא באגודה הציונית האקדמית בברן ביום 8.11.1903, נדפס בהצופה ב-18 וב-29 בנובמבר אותה שנה. ראה גם: וייצמן (לעיל, הערה 1), עמ' 18–20.
- 26 וייצמן לא החשיב את תורת הלאומיות בגולה מיסודו של שמעון דובנוב, ולימים לא גילה אלא עניין מועט בזכויות המיעוט היהודי במזרח-אירופה. ראה: 'ריינהרץ, א"ו, מבוא לכרך ט, עמ' 3–21.
- 27 וייצמן אל משה גאסטר, 27.10.1907; א"ו, ה, עמ' 103.
- 28 ראה למשל: Ch. Abramsky, 'Weizmann a new type of Leadership in the Zionist Movement', *Transactions of the Jewish Historical Society of England*, XXV (Miscellanies), Part X (1977), pp. 137–149. ניתוח זה מקורו מן הסתם בתיאור שכתב וייצמן על מפגשו הראשון בפפונגשטאט עם האורתודוקסיה היהודית בגרמניה ועל בידודו של ה"Russischer-Jüdischer Wissenschaftlicher Verein" מיהדות גרמניה. ראה: מסה ומעש, עמ' 26–24; C. Raphael, 'Chaim Weizmann – The Letters', *Midstream*, Nov. 1974, p. 8. חייבים להבחין בין עמדתו של וייצמן כלפי סוגים מסוימים של יהודים מערביים לבין התפעלותו העמוקה מתרבותה של מערב-אירופה בכלל. לטענות דומות, ראה: S. Levin, *Jugend im Aufbruch*, Berlin 1933, p. 253. 'יהודי גרמניה היו מסתכלים על יהודי מזרח-אירופה מגבוה... לא היה להם מושג על ההתעוררות הכבירה ששטפה את המוני היהודים ברוסיה...'

בבזו ליהודי המערב העשירים והמתבוללים, שפנו עורף לזהותם היהודית תמורת השתייכות מפוקפקת לתרבות זרה. אך מן הראוי לזכור, שביהודים אלה לא ראה וייצמן אלא סימפטומים קיצוניים וביטויים שליליים של האמנציפציה. לא היה בהם כדי לשלול בעיניו את כלל היהודים במערב־אירופה, ולא את ההיבטים הראויים ללימוד ולחקוי בתרבות המערב ובמסורתו. וכך העיד על עצמו: 'אם יהדות רוסיה היתה עריסת הציונות שלי, האוניברסיטאות במערב היו בתי האולפנא המשלימים שלי'.²⁹ בברלין, אף שהיה מבודד מיהודי המקום, נהג ללכת בקביעות לתיאטרון ולאופרה, ועוזריו הקרובים ביותר היו יהודים מערביים: ברטולד פייבל, מרטין בובר ודוד טריטש. לאחר זמן נמנו עליהם גם יהודה מאגנס מארצות הברית ומספר רב של אינטלקטואלים ילידי אנגליה. כאשר נאלץ וייצמן לבחור בין שתי דרכים, כמו בפרשת נורדאו ואחד־העם, אכן נטה לצדד בדעה המזרח־אירופית, ועל כך מעידים דבריו הנרגשים לוורה:

המאבק בין המזרח למערב ביהדות החריף מאוד בשעה זו: מערכת ה'נֶלֶט' בידה הנדיבה, הטילה את תפוח המריבה בתוך מחננו, ומקווה אני שיעלה הדבר להראות סוף־סוף למי ההגמוניה ביהדות – למחבר 'ההתנוונות' [נורדאו] או ליהדות־המזרח הצעירה, החופשית בפנימיותה.³⁰

היו אלה מילים שנכתבו בסערת הקרב הראשונה. ספק אם וייצמן אכן חשב שההגמוניה שייכת ליהודי מזרח־אירופה. אולם, הוא ראה אותה כנחלתם מבחינת אורח החיים היהודי ותפיסת הציונות האורגנית שלהם. אך האומנם עתידה יהדות זו להצמיח את מנהיגיה של הציונות? הוא קרא:

צאי וראי את היהודים אשר סביבך ברוסיה, אותם טיפוסים מתרפסים ומבלי־עולם, חסרי־צבע וחסרי־עניין, ותתפסי במה נתגלגלה אומה זו, שהיתה פעם תרבותית מאוד ומחוננת. אין אני רוחש אמון להמון הציוני של היום, הם בריות בלי רוח־חיים, שאבד עליהם כלח.³¹

לאחד מעוזריו כתב:

אך מה איפוא יהיה על יהודי רוסיה? יש רק תשובה אחת לשאלה זו, ומוטב לתת תשובה ברורה ואפילו לא־נעימה, מאשר לרחף בעולמות העליונים. ברוסיה יהיו תמיד הלך רוח־ציוני ופעולות מקריות, יהיה ארגון התלוי באוויר, יהיה [...] המוכן קמעה, אך כוחותינו וארגונינו יהיו בחוץ־לארץ.³²

29 מסה ומעש, עמ' 39.

30 וייצמן אל ורה חאצמן, 15.3.1903; א"ו, ב, עמ' 286–288. תלותו של וייצמן באחד־העם נידונה בהרחבה במאמרו של בן הלפרן: B. Halpern, 'The Disciple, Chaim Weizmann', *At the Crossroads; Essays on Ahad Ha-Am*, ed. J. Kornberg, Albany 1983, pp. 156–169.

31 א"ו, שם, 4–5.7.1901 (לעיל, הערה 17).

32 וייצמן אל יצחק רוטשטיין, 4.1.1903; א"ו, ב, עמ' 178.

כאשר השתמש וייצמן במושגים 'יהודי מזרח-אירופי' ו'יהודי מערב-אירופי', הוא עשה כנראה הבחנה פסיכולוגית, ולא דווקא גאוגרפית. על פי סיווג זה היה הוא עצמו, כמובן, 'ציוני מזרח-אירופי'.³³

וייצמן, כמו רבים מחבריו, חש שלא בנוח במאבק שבין הציונים המזרח-אירופיים והמערביים.³⁴ בנקודה זו לא הסכים לחלוטין עם החלוקה הברורה והחותכת בין מזרח למערב, שנקבעה על ידי אחד-העם. דעתו של אחד-העם היתה שמנהיגי הציונים במערב, עם כל מסירותם לעניין הציוני, התרחקו מן היהדות במידה רבה, ועתידם ייקבע על ידי התרבות הזרה שבה הם חיים. סופם שיחדירו את התרבות הזרה למדינה היהודית, וזו תיהפך אז למדינה של גרמנים או של צרפתים בני דת משה. הביקורת שמתח אחד-העם על 'מדינת היהודים' של הרצל היתה דומה: הוא הסיק שהתבררה היהודית המתוארת אצל הרצל תהיה משוללת כל רוח לאומית. יאה זה חיקוי של חברות אחרות, והרות השלטת בה תהיה 'עבדות בתוך חירות', המאפיינת את חיי היהודים במערב.³⁵

שונה בתכלית היתה העמדה שנקט וייצמן בריב התרבויות בין יהדות מזרח-אירופה ליהדות המערב. הוא העריך והחשיב את תרבות המערב ומסורתה. המחמאה המתועדת הראשונה שהביע לאחד-העם היתה, למרבה האירוניה: 'בסך-הכל עושה אחד-העם רושם נעים מאוד של בן אירופה!'.³⁶ הוא מדבר עליו כעל 'מרכז-אירופי ממש'.³⁷ ריכארד ליכטהיים מתאר את הסתגלותו לתרבות המערב של וייצמן במילים אלה:

זכרונותי הברורים הראשונים על וייצמן הם מימי הקונגרס הציוני בהאמבורג בשנת 1909. על פי גון פניו הצהבהב החיור, זקנקו המחודד ועצמות הלחיים הרחבות במקצת היה בו לכאורה מן ה'רוסים'; אבל בחליפתו הכהה הנאה, בעמידתו הזקופה שהיה בה שמינית של רישול, בשלוותו הנפשית ובשליטתו בעצמו כבר היה 'האנגלי'... הוא ידע – ומעולם לא שכח – שהוא יוצא מוטילה שליד פינסק. הוא הכיר את העם היהודי במזרח-אירופה והבין אותו. אך בשנות שבתו הרבות בגרמניה ובשווייץ, צמח מתוך הגבולות הצרים של עולם העיירה היהודית במזרח, נעשה אירופי...³⁸

בספרו האוטוביוגרפי מרמז וייצמן על עמדתו בריב התרבויות בין מזרח למערב, בהעדפתו את ורה על פני ארוסתו הראשונה, סופיה גצובה. מתקבל הרושם שוורה, בהופעתה ובמראה פניה הלא-יהודיים, קסמה לו יותר מחברתו למאבק, שהיתה בעלת

33 ראה: ל' סיימון, חיים וייצמן, ירושלים תשי"ג, עמ' 8.

34 ראה למשל: שמריהו לוין, 'הבנין והסתירה', בימי המעבר, ניו-יורק 1919, עמ' 207–212. ראה גם: יצחק רוטשטיין אל וייצמן, מאי 1903; גנזך וייצמן.

35 מאמרו של אחד-העם התפרסם בהשילוח, י' 60 (דצמבר 1902), ונדפס בכל כתבי אחד-העם, תל אביב 1947, עמ' סד–ט.

36 וייצמן אל ליאו וישראל מוצקין, 20.9.1896; א"ו, א, עמ' 54.

37 וייצמן אל יאקטרינה דורפמן, 24.2.1904; א"ו, ג, עמ' 257.

38 ר' ליכטהיים, 'האמונה שפיעמה בווייצמן', הארץ, 2.11.1962.

מראה יהודי בולט יותר. חבורת הצעירים שוורה השתייכה אליה היתה שונה בעיני וייצמן מאותן סטודנטיות יהודיות שלמדו אז באוניברסיטאות בשווייץ:

מראה־פניהן, התנהגותן, מבטן על החיים הבדילו אותן מאחרות. הן היו הרבה יותר לוקחות־לב מחברותיהן שבתחום המושב; הן היו פחות שקועות בפוליטיקה המהפכנית הרוסית. ... [הן] נתנו את דעתן יותר על לימודיהן ופחות על אסיפות פומביות וויכוחיהן לאין שיעור, שגזלו כה הרבה מזמנו של הסטודנט הרוסי הרגיל בחוץ־לארץ.³⁹

בהמשך מעיר וייצמן על כך שמוצאה של ורה מחוץ לתחום המושב, וכן על תנאי חייה הנוחים יותר, ומסכם:

כל אלה השפיעו על מנהגיה ונימוסיה של אותה קבוצה, שזו העתידה להיות אשתי היתה שייכת לה, וחבריה היו ניגוד בולט לסטודנטים הרוסים־יהודים בג'ניבה, שרובם היו דלי־בשר וקטני־קומה, עצבנים ולפעמים מרי־נפש – טרף נוח לתועמלנים מהפכנים.⁴⁰

כאשר הכיר את ורה כבר עשה במערב שבע שנים (בהפסקות), למן היותו בן תשע־עשרה. הוא קשר כבר קשרים עם תרבות מערב־אירופה, ואלה הלכו ונתהדקו עם הזמן. בעצם הווייתו הוא גישר בין תרבות המזרח לתרבות המערב, אף שנטה, ככל הנראה, אל המערב. הביקורת הקשה שמתח על יהודי מזרח־אירופה באה איפוא מפיו של צעיר העובר תהליך מזורז של 'התמערבות'.

לגבי וייצמן לא התמצתה איפוא הבעיה בהצבת מזרח לעומת מערב, אלא בסינתזה מדינית ותרבותית בין יהודי המזרח והמערב, רעיון שהטיף לו בהודמנויות רבות. כך, דרך משל, בקונגרס הציוני החמישי: אלפרד קליי (Klee) מגרמניה השמיע כמה הערות בלתי מחמיאות על הפרולטריון הציוני ברוסיה, בהשוואה לאנשי הרוח הציוניים במערב־אירופה, העדיפים מבחינה איכותית.⁴¹ למשמע הדברים אמר וייצמן, שחזקה על ציוני אמיתי שלא יעשה הבחנה בין יהודי מזרח־אירופה למערבה. בהגינו על יהודי המזרח מפני התקפתו של קליי, הוא קרא לסינתזה בין יהדות רוסיה ליהדות המערב:

אם מדברים על אינטלקטואלים, אכן יש לגרמנים תרבות אירופית גבוהה מזו של הרוסים. אבל את התרבות היהודית האורגנית מוצאים אצל הרוסים. אינני רוצה לומר שהאחת עדיפה מן השנייה, אלא זאת שעלינו לחתור למציאת סינתזה בין שתי מגמות אלה, מזיגה בין היסוד האירופי והרוסי...⁴²

האוניברסיטה וכתב העת היו זירות שבהן אפשר היה לעצב סינתזה כזאת. בתזכירו המפורסם להרצל מה־6 במאי 1903, העלה רעיון־שווא, שבכוחה של הסיעה הדמוקרטית

39 מסה ומעש, עמ' 76–77.

40 שם, עמ' 77.

41 ראה: *Stenographisches Protokoll der Verhandlungen des V. Zionisten Congresses*, Vienna 1901, pp. 39–41.

42 שם, עמ' 54–55.

לגשר על הפער שבין מזרח למערב, על ידי מיזוג המהות היהודית המזרח-אירופית עם הציביליזאציה המערב-אירופית:

עד הזמן האחרון היו מערבבים את מה שקרוי בפנינו תרבות יהודית (Kultur) עם פולחן יהודי (Kultus), ואם דיברו על תרבות כפשוטה, הרי סברו הציונים של מערב-אירופה, כי הכונה היא רק להעלות את [רמתו של] חומר-ההשכלה הפרימיטיבי במזרח-אירופה. שמא בכל-זאת יודעים עכשיו, ודווקא מתוך פעילותם של אנשי הפראקציה, כי המדובר הוא בכך, שכל אשר מתגלה בו על דרך היצירה רוח היהדות הלאומית, בייחוד הספרות, האמנות, המחקר המדעי, יובא לכלל סינתיזה עם האירופיות וייהפך ליצירות, לגילויים ולמוסדות מודרניים, בעלי אופי אינדיבידואלי משל עצמם.⁴³

בעיני וייצמן היו מוסדות התנועה הציונית למיניהם, ופלגיה הרעיוניים השונים, חלקים אינטגרליים של תנועה אחת, אף שחלק קשות על גישתם של כמה מהם.⁴⁴ הוא העדיף לבנות גשרים, להתפשר ולהסתגל ולא לפרוש, להתבדל או לפסול את אלה שלא הסכים עמם. שלא כאחד-העם, מעולם לא עלה על דעתו להינתק מהרצל, וכשהציע אחד-העם להרחיק את 'ועידת הצעירים' ואת ארגונם מן החוגים הרשמיים של התנועה הציונית,⁴⁵ סירב וייצמן לשקול פרישה כזאת כאפשרות מעשית. הוא וחבריו התכוונו לשרת כאופוזיציה לויאלית. פחות מחודש אחרי הקמת הסיעה הדמוקרטית, יצא בגלוי להגנת הרצל והקונגרס, כנגד קבוצת סטודנטים שתקפו את יחסי הידידות שקיים הרצל עם קושטא.⁴⁶

אמנם בתזכירו להרצל העלה וייצמן על נס את מותר היהודים המזרח-אירופיים מן הציונים המערב-אירופיים, 'שהם זרים לגמרי לתרבות היהודית'. אך במכתב זה, ובמקומות אחרים, בולטת האמביוואלנטיות שלו בשאלת ההתנגשות בין מזרח למערב. הוא גישר באישיותו על פני שתי התרבויות. מחד גיסא, גרס שציוני מזרח-אירופה הם יהודיים יותר ואוטנטיים יותר, אך עם זאת, חש שאינם מסוגלים לעשות מעשה של ממש, והם פרי בוסר מבחינה פוליטית ותרבותית. מאידך גיסא, ציוני מערב-אירופה הם בעלי הבנה שטחית בציונות, אבל:

יהיה עלינו לסמוך קודם-כל על יהודי מערב-אירופה בשעה שנבוא לשקול ברצינות את בחינתן ועיבודן של בעיות תנועתנו... בתנועה כתנועתנו יש לייחס ערך רב לבגרות מדינית ואותה מוצאים כמובן במידה מרובה יותר מחוץ לרוסיה!⁴⁷

וייצמן שאף בכנות לאחדות בתנועה הציונית. בנושא זה לא היתה גישתו פרגמטית או

43 וייצמן אל תיאודור הרצל, 6.5.1903; א"ו, ב, עמ' 324.

44 ראה, למשל, שם, שם.

45 אחד-העם אל וייצמן, 3.2.1902; איגרות אחד-העם, ג, תל אביב תשי"ז, עמ' 135-136.

46 וייצמן אל תיאודור הרצל, 3.2.1902; א"ו, א, עמ' 195-196.

47 שם, עמ' 326.

סקטית גרידה, אף שהשגת האחדות היתה כרוכה בהתפשרות עם עקרונות. הציונות של וייצמן היתה ציונות כוללנית. לאחר מה שנאמר כאן, לא יהא זה נכון להדביק לו תווית של 'ציוני תרבותי', או של 'מזרח-אירופי' בהשקפתו. למרות שהיבטים מסוימים של העבודה הציונית נחשבו בעיניו יותר מאחרים, גישתו של וייצמן לציונות בתקופות שונות של חייו היתה סינתטית ומקיפה. הוא עצמו היה יהודי 'סינתטי' ובאישיותו ובחינוכו נתמזגו שני היסודות; הוא נהג להטיף לסינתזה בין מזרח למערב. בעמדתו הרעיונית והפוליטית הוא גישר על פני עמדות נוקשות. וייצמן היה יהודי של מזרח ומערב כאחד, והחשיב במידה שווה את הציונות התרבותית והמדינית. במילים אחרות, באישיותו ובמעשיו גילם וייצמן את הציונות הסינתטית.

ב. המנהיג הציוני והנהגת ציוני גרמניה

בתקופת כהונתו כמנהיג התנועה הציונית לא התייחס וייצמן באופן מיוחד ליהודי גרמניה. כבר עמדנו על כך שההתייחסות אליהם בזיכרונותיו היא בדרך כלל שלילית. אחת הסיבות לעמדה שלילית זו נעוצה בוודאי בכך שברוב עתותיו בגרמניה בילה וייצמן בחברת יהודים יוצאי מזרח-אירופה או בין ציוני גרמניה. הוא קיבל מהם כנראה את העמדה המקובלת עליהם לגבי יהודי גרמניה הלא-ציונים או האנטי-ציונים. אלה האחרונים, שאותם לא הכיר וייצמן מקרוב, היו יותר מתשעים אחוז מכלל האוכלוסייה היהודית בגרמניה, שמנתה כחמש מאות אלף איש. עמדתו כלפיהם נתגבשה איפוא מתוך בחינה מרחוק ועל סמך מידע מכלי שני. אך מעניין אולי יותר לציין, שבזיכרונותיו כמעט שאין הוא מזכיר את ציוני גרמניה. אלה הרי היו מעמודי התווך של מנהיגותו, והוא שיתף עמם פעולה במשך עשרים שנה, מהתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה ועד סוף תקופת ויימאר. את קורת בלומנפלד, שהיה מאז ומתמיד איש אמונו בגרמניה, הוא מציין פשוט 'כאחת הרוחות החיות העיקריות בציונות הגרמנית, שעסק ביעילות בארגון הנוער האקדמי',⁴⁸ וגם עשה רבות למען קרן היסוד.⁴⁹ ריכארד ליכטהיים ומרטין ופליכס רוזנבליט, שעבדו איתו שנים רבות בלונדון ובארץ, נזכרים כבדרך אגב,⁵⁰ וכך גם היינריך לוה, שאותו הכיר וייצמן כבר בשנתו הראשונה בברלין.⁵¹ על מרטין בובר, ששיתף עמו פעולה בכל הפעילויות התרבותיות למיניהן – למן הפרקציה הדמוקרטית ועד להנחת היסוד לאוניברסיטה העברית – כתב וייצמן ללא אהדה יתרה, ואפילו בנימת זלזול.⁵² את מאכס בודנהיימר, פראנץ אופנהיימר, ארתור האנסקה, רוברט וולטש, זיגפריד מוזס, זלמן שוקן ואלפרד לאנדסברג, שאיתם הוא קיים קשרים הדוקים, מי יותר

48 מסה ומעש, עמ' 138.

49 בהקשר זה הוא גם מזכיר לטובה את אוסקאר ואסרמן. ראה: שם, עמ' 285.

50 שם, עמ' 168, 462.

51 גם אז, רק בהקשר לעבודתו של לוה בספרייה הלאומית. ראה: מסה ומעש, עמ' 41.

52 שם, עמ' 69.

מי פחות, אין וייצמן מזכיר ולו במלה אחת. היוצאים מן הכלל בגלריה של ציוני גרמניה הם ידיד נעוריו, ברטולד פייבל,⁵³ ומעל לכול – ארתור רופין, שלגביו חש הערצה אמיתית.⁵⁴ בבואם להעריך את יחסו אליהם, היו בין הציונים הוותיקים בגרמניה כאלה שטענו כי וייצמן מעולם לא העריך כהלכה את ציוני גרמניה. דומה שהמאמר החריף ביותר בנושא זה הוא פרי עטו של ארנסט סימון, שכתב:

היחסים בין וייצמן והציונות הגרמנית היו יחסי אי־גומלין מובהקים. היה בהם משהו הדומה לאהבה אומללה. אנחנו היינו תומכיו הנאמנים ביותר. איש לא ירד לעומקה של מדיניותו כקורט בלומנפלד, איש לא ביטא אותה בִּתְר בהירות – בכתב ובעל פה – מאשר רוברט וולטש, איש לא שירת אותה בִּתְר נאמנות מפליכס רונזבליט... אבל וייצמן נשאר אדיש... בשבילנו היה וייצמן תמיד, ולתקופה ארוכה מדי, מייסד הציונות הסינתטית... בשביל וייצמן היינו אנו קבוצת עזר שעמדה לרשותו בכל עת וללא דרישות משלה. היה לנו פחות מדי מטען יהודי־לאומי משלנו כדי שנוכל להשתייך למעגל הפנימי של הציונות הרוסית־התרבותית (אחד־העם, ביאליק וייצמן); לא היינו מספיק חזקים מבחינה מספרית כדי להשפיע בקונגרסים, ומעל לכול, חסרנו את השאיפה האדירה לכוח הדרושה כדי להצליח מבחינה פוליטית. מבחינה זו, היינו קרובים לשמריהו לזין, אך היא הרחיקה אותנו מווייצמן.⁵⁵

האומנם? האם משקפים זיכרונותיהם של וייצמן ושל כמה מהציונים הגרמניים, שנכתבו (ברוב המקרים) לאחר מותו, בנאמנות ובדייקנות את מערכת היחסים ששררה ביניהם, במיוחד בתקופת ויימאר? ניתן להוכיח שלפחות במשך חמש־עשרה שנים, לאורך כל דרכו הפוליטית בתקופת ויימאר, פעלה ההתאחדות הציונית הגרמנית כשותפה נאמנה של וייצמן.⁵⁶

כדי להסביר את השותפות הרעיונית והפוליטית בין ציוני גרמניה לבין חיים וייצמן, יש

53 שם, שם.

54 שם, עמ' 131–135.

55 E. Simon, 'Eine unglaubliche Liebe', *Mitteilungsblatt*, 49, 12.12.1952. אבל אותו שמריהו לזין, שהיה מקורב ביותר לווייצמן, דיווח לו לאחר נסיעה במרכז־אירופה על התרשמותו מציוני גרמניה, בזה הלשון: 'התרשמותי מציוני גרמניה ומכללי יהודי גרמניה היתה בגדר אכזבה רבה. נתנו לי להאמין בתחייה לאומית גדולה בקרב יהדות גרמניה ובעליית כוחה הרב ויוקרתה של המפלגה היהודית. לתדהמתי, ולצער, לא ראיתי שום עדות לכך. אותם תנאים שראיתי כשבע שמונה שנים בטרם המלחמה עדיין שררו שם. לא ניתן היה להבחין בשום אישיות חדשה בעלת חשיבות כלשהי ובקרב המנהיגים הוותיקים הרגשתי תחושת חולשה ועייפות...'. ראה: שמריהו לזין, 'מסעות במרכז אירופה ובמזרח, גרמניה, אוסטריה, צ'כוסלובקיה, גליציה ופולין – יולי 1920', 'אצ"מ', L3/350.

56 בנושא זה נכתב חיבור לשם קבלת התואר דוקטור, שעדיין לא פורסם. ראה: חגית לבסקי, 'דרכה הרעיונית והפוליטית של ציונות גרמניה בתנועה הציונית העולמית, 1918–1932', האוניברסיטה העברית בירושלים, 1985. המושג 'ציוני גרמניה', בהקשר של מאמר זה, מכוון לעמדתה הרשמית של ה־ZVfD.

לדון ברקע המשותף לשניהם. אף יש לעמוד על השורשים האינטלקטואליים והחברתיים שקישרו ביניהם, ושימשו מסגרת משותפת שבתוכה פעלו יחדיו מבחינה פוליטית, אם כי לא תמיד מתוך הזדהות ותיאום עקביים. אנו נלך כאן בעקבות דיון קודם על נושא זה.⁵⁷ בקרב ציוני גרמניה של הדור השני שלפני מלחמת העולם הראשונה חלה רדיקליזאציה, בהשפעת תהליכים שרווחו בחברה הגרמנית הכללית ובתנועה הציונית העולמית. רעיונות אלה גובשו על ידי קורט בלומנפלד, מזכיר התאחדות ציוני גרמניה משנת 1909. הוא פנה במיוחד ליהודים הגרמניים המתבוללים, והגדיר בעבורם את הציונות כדרך המודרנית המובילה חזרה אל היהדות. תוכניתו הושתתה על שלושה שלבים: השיבה ללאומיות, למורשת ולערכים היהודיים; הכרה בתלישות מהתרבות ומהחברה הגרמנית; ו'פלשתינוצנטריות' – הפניית כל המשאבים לארץ ישראל והצהרה שארץ ישראל היא חלק מן היעד האיש. כל הרעיונות הללו השתקפו בהצהרת פוזן המפורסמת משנת 1912. עם השנים, ובעיקר לאחר מלחמת העולם הראשונה, חידדה התאחדות ציוני גרמניה את נוסחאותיה, ובפרט את מצעה ה'פלשתינוצנטרי'. באסיפת הנציגים (Delegiertentag), שהתקיימה ביינה בדצמבר 1929, נידון באריכות נושא 'שליטת הגולה' (Galutverneinung) ו'חיוב הגולה' (Galutbejahung). הובהר בה, שהתנועה הציונית הגרמנית שוללת לחלוטין חיים יהודיים בגולה, ורואה בהם רק שלב מעבר בהיסטוריה של העם היהודי.

בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה ולאורך כל תקופת ויימאר, תפסו הציונים הרדיקליים, בני הדור השני, את מנהיגות התנועה הציונית בגרמניה. עלייתו של הדור השני, בהנהגתם של ארתור האנטקה, פליכס רוזנבליט, אלפרד לאנדסברג, ובמיוחד קורט בלומנפלד, הפכה את הציונות הגרמנית לתנועה תוססת, שביקשה להשריש בקרב חבריה את האומץ, הכנות והגאווה להשתייך לאומה היהודית. מטרתם העיקרית היתה להינתק במידת האפשר מהחיים בחברה הגרמנית, ולהעמיק את החיים היהודיים בגרמניה, בשילוב עם חינוך לעלייה. הציונים הגרמניים פיתחו תחושות ברורות של אליטה. הם התעלמו למעשה מהעובר עליהם בגרמניה – מחיי הקהילה היהודית ומההתרחשויות הפוליטיות בגרמניה, כולל תופעת האנטישמיות.⁵⁸

ההתנסויות של מלחמת העולם הראשונה, כגון המפגש עם יהודי מזרח-אירופה, האנטישמיות החריפה בצבא ובקרב מגזרים אחרים של האוכלוסייה הגרמנית והצהרת בלפור, השפיעו במידה רבה על הציונות הגרמנית. המציאות שלאחר מלחמת העולם הראשונה הציבה אתגרים חדשים בפני הנוער הציוני בגרמניה. ייסודה של קרן היסוד, כינונו של המנדט הבריטי בארץ ישראל, מאבקו של היישוב למען הרחבת הסיוע הכלכלי והמדיני, שיתוף הפעולה עם הלא-ציוניים ששיאו היה בהקמת הסוכנות היהודית

57 ראה: J. Reinharz, *Fatherland or Promised Land, the Dilemma of the German Jew, 1893–1914*, Ann Arbor 1975, pp. 144 ff.

58 ראה: idem, 'The Zionist Response to Antisemitism in the Weimar Republic', *The Jewish Response to German Culture* (above, n. 5), pp. 266–293

המורחבת, ועוד כהנה וכהנה – כל אלה תבעו מחויבויות חדשות ומרחיקות לכת מכל ציוני, ודרשו הערכה מחודשת של זהותו כיהודי לאומי החי בגרמניה.⁵⁹ בקרב הציונים הצעירים הופיעו מגמות חדשות ביחס לנושאים של הגשמה עצמית והגירה לארץ ישראל. בין יתר הארגונים החדשים, הוקמו 'תנועת המשוטט היהודי הצעיר' (Jungjüdischer Wanderbund) ו'תנועת החלוץ'; ובקרב הציונים הדתיים התארגנו 'צעירי מזרח' ו'ברית חלוצים דתיים'. כל הקבוצות הללו כללו במצעהן עלייה לארץ ישראל והכינו עצמן לקראתה. משנת 1919 ואילך, כל אסיפת נציגים (Delegiertentag) הקדישה זמן ומרץ מרובים לויכוחים על ארץ ישראל ועל תפקיד הציונים הגרמניים בבניין הארץ. אף ישיבות הנהלת ההתאחדות הציונית הגרמנית עסקו בנושא פיתוח הארץ וכלכלתה, באופן אינטנסיבי ומתמיד. בכינוסים ובישיבות אלה נכחו לעתים קרובות נציגים מארץ ישראל, שהרצו בפני המשתתפים על ההתפתחויות המדיניות, הכלכליות והתרבותיות ביישוב, ודרבנו את הציונים הגרמניים להצטרף למאמץ באופן אישי. אף הסתדרות או התאחדות ציונית אחרת לא תבעה מחבריה לשלם את ה'מעשר' למטרה הציונית, באותה מידה של תקיפות ונחישות שעשתה זאת התאחדות ציוני גרמניה. תרומותיהם של ציוני גרמניה ויהודיה לקרן היסוד ולקרן הקיימת היו בין הגבוהות ביותר מכל המדינות; לאורך כל תקופת ויימאר היתה גרמניה, כמעט ללא יוצא מן הכלל, בין חמש המדינות שתרמו את הסכומים הגבוהים ביותר.⁶⁰ אמנם העלייה מגרמניה עד שנת 1933 היתה קטנה מבחינה אבסולוטית – לא יותר מאלפיים איש, אך בהשוואה למספר החברים הציונים בגרמניה, שלא עלה על עשרים אלף איש, היה זה אחוז לא מבוטל (בהשוואה למספר העולים מכל הארצות, נעו מספרי העולים מגרמניה בין אחוז אחד לשלושה אחוזים).⁶¹

מספר אפיונים ציינו את בני הדור השני של ציוני גרמניה, לפחות במישור הרעיוני-אידיאולוגי, אם כי לא תמיד במישור המעשי. בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה, ובתקופת ויימאר, הם פנו לרדיקליזם ציוני ואחזו ברסן השלטון של התנועה. אליהם חברו בני הדור השלישי, שהפכו לציונים אחרי מלחמת העולם הראשונה, כשארץ ישראל היתה כבר למציאות שעיצבה את האידיאולוגיה שלהם: 'פלשתינוצנטריות' גוברת ובלתי ניתנת לערעור; קשריהם לתנועת הפועלים הארץ ישראלית; ניסיונותיהם

59 ראה: 'ריינהרץ, 'ציונות ויימאר', יהדות זמננו, ה [בדפוס].

60 רק בשנים 1922–1923 ירדה גרמניה למקום העשירי בין המדינות התורמות לקרן היסוד ולקרן הקיימת. בדרך כלל היו התרומות לקרן היסוד גבוהות מאלה שניתנו לקרן הקיימת. ראה: S. M. Poppel, *Zionism in Germany 1897–1933*, Philadelphia 1977, tables 8–9 (no pages indicated)

61 ראה מכתבו של גיאורג לאנדאוואר מיום 31.1.1934, והסטטיסטיקה המצורפת למכתבו עם נתונים לגבי השנים 1920–1933; אצ"מ, Z4/3707. ראה גם: Press Conference called by the Central Office for the Settlement of German Jews of the Jewish Agency in Palestine, 14.1.1934; Dr. Ruppin's Lecture, Z4/3707

להגשים באופן אישי כחלוצים, ואמונתם כי זוהי אכן הדרך לגאול את ציון; מחויבותם להחייאת החיים היהודיים בארץ ישראל, במיוחד בתחום החברתי והכלכלי, ותשוקתם העזה לאמץ דגם חדש זה גם בחייהם הפרטיים; ניסיונם ליצור סינתיזה בין הציונות לבין הסוציאליזם, למרות היותם מודעים למגמות האנטי ציוניות של הסוציאליזם האירופי.⁶² עם זאת, ההנהגה הציונית הגרמנית, במיוחד כאשר קורט בלומנפלד עמד בראשה, דחקה כל פעילות בכיוון של כיבוש ההנהגה בקהילות, פעילות נגד האנטישמיות, וכיו"ב. הפעילות נגד האנטי ציונים, מכל הגוונים, סבבה גם היא סביב נושא ארץ ישראל ומרכזיותה של הארץ.

מלחמת העולם הראשונה, על תוצאותיה והשלכותיה, הפגישה את ציוני גרמניה עם לאומנות גרמנית תוקפנית, שאימה להרוס את אושיות הדמוקרטיה של רפובליקת ויימאר. לאומנות תוקפנית זאת עוררה סלידה בקרב רוב יהודי גרמניה. את הציונים שבהם, לעומת זאת, הנחה הדחף והצורך להתוות גבול ברור:

בין לאומיות נאורה, השואפת לשחרור המדוכאים, לשיקום הכבוד האנושי־מוסרי של קבוצה לאומית, המושחת על כיבוד זכויות האדם בכלל, כפי שהיתה הציונות לגביהם; לבין לאומיות אנוכית המסתאבת עד כדי לאומנות תוקפנית כפי שחזו בה מקרוב בגרמניה.⁶³

הציונים הגרמניים, שהתרחקו ממעורבות בחיי החברה הגרמנית, אף דחו – במודע או שלא במודע – את הרעיונות המהפכניים והמרקסיסטיים שרווחו בקרב הנוער המרכז־אירופי, שחלם על תבוסת המשטרים הישנים. הציונים הגרמניים, שארץ ישראל היתה עיקר מעיינם, חלמו במקום זה על חברה חדשה וצודקת, המושתתת על שוויון וצדק. המגע עם יהדות מזרח־אירופה הביא בוודאי לחיזוק הנטיות אל הסוציאליזם ואל ארץ ישראל העובדת.⁶⁴ המלחמה ותוצאותיה חיזקו את מגמות הרדיקליזם של ציוני גרמניה, אצל בני הדור השני והשלישי כאחד, ועיצבו את אופיה המיוחד של הציונות הגרמנית: ההתקשרות אל היהדות המזרח־אירופית בד בבד עם ההינתקות מאירופה, ומגרמניה בפרט. '[מגמה זו] הוסיפה מימדים חדשים לאידיאה הציונית־רדיקאלית, כאידיאה חברתית־סוציאליסטית ולאומית־הומניסטית'.⁶⁵

כתוצאה מתהליכים אלה, אופיינה הציונות הגרמנית בתקופת ויימאר בהתנגדות לכל לאומיות תוקפנית בתוך המחנה הציוני, ובפשרנות מירבית בהגדרת טיבה הפוליטי של המטרה הציונית. היתה זו ציונות מתונה, הן בדרישותיה מן הממשל המנדטורי בארץ ישראל והן בכל מה שנגע למדיניות החוץ הציונית. התייחסותה של ציונות זו לשאלה

62 ראה: J. Reinharz, 'Three Generations of German Zionism', *The Jerusalem Quarterly*, IX (Fall 1978), pp. 95–110

63 לבסקי (לעיל, הערה 56), עמ' 16.

64 ראה: J. Reinharz, 'East-European Jews in the Weltanschauung of German Zionists, 1882-1914', *Studies in Contemporary Jewry*, I (1984), pp. 55–95

65 לבסקי (לעיל, הערה 56), עמ' 18.

הערבית היה בה שילוב של לאומיות הומניסטית-מוסרית עם סלידה מכל שימוש בכוח למען הגשמת מטרות הציונות.⁶⁶ היוזמה לפיתרון דו-לאומי יצאה מגרמניה, והיא זכתה לתמיכה רבה בקרב כל פלגי התנועה הציונית הגרמנית: בתחילה, ה'ידישה רונדשאו', ומאוחר יותר ובצורה מאורגנת, החל משנת 1925, נוסף גם חוג התומכים של 'ברית שלום'. ציונות גרמניה היתה איפוא בעיקרה ליבראלית, מן ההיבט החברתי-הכלכלי ומן ההיבט האנטי-לאומני.⁶⁷ ראוי לציין שאפילו 'המזרחי', שהיתה ידועה בנטייתה הימנית במזרח-אירופה, תמכה בקונסנסוס הפוליטי הכללי של הציונות הגרמנית, ואילו הרביוניזם לא קנה לעצמו מעולם אחיזה של ממש בגרמניה.⁶⁸

אחת הנקודות המאפיינות את הציונות הגרמנית היתה שותפות בהשקפתה הבסיסית בכל הנושאים המרכזיים שעניינו אותה, ושמירתה על מסגרת ארגונית אחידה וחזקה; זאת האחרונה לא נתערערה אפילו על ידי הקמת גופים כמו 'בניין הארץ', שתמכו במגמה אחרת. כתוצאה מכך יכולים היו ראשי התנועה הציונית בגרמניה, לפחות עד שנת 1929, לדבר בשם כל חברי ההתאחדות הציונית. הם ידעו בבירור שדעותיהם הן ייצוגיות. תמיכתם העקבית בווייצמן היתה איפוא תמיכה המושתתת על בסיס רעיוני איתן ומאחד, שכמוהו לא נמצא בתנועות הציוניות בארצות אחרות.

השורשים האינטלקטואליים והרעיוניים שיצקו את היסוד המשותף לציוני גרמניה ולווייצמן, מקורם בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה. הציונים הרדיקליים, בני הדור השני בגרמניה, כגון מרטין בובר, וכמוהם גם וייצמן, הושפעו רבות מתורתו של אחד-העם.⁶⁹ וייצמן הושפע ממנו באופן בלתי אמצעי, מתוך הכרות אישית עם אחד-העם וכתביו, וכמובן על ידי ה'Russischer Jüdischer Wissenschaftlicher Verein'. וייצמן הניח את מצע הפראקציה הדמוקרטית בגרמניה בעזרת יהודים יוצאי מזרח-אירופה, בשיתוף פעולה מלא עם יהודים ממוצא גרמני או מרכז-אירופי, כמו מרטין בובר, ברתולד פייבל ואחרים. הם הציגו את תביעות הפראקציה בקונגרסים של השנים 1901 ו-1903. כמו כן היו אלה הציונים הגרמניים והמרכז-אירופיים – בובר, פייבל, ליליין וסימון – שעזרו לווייצמן בייסוד ה'Jüdischer Verlag', במסגרת התוכנית לייסד את כתב העת *Der Jude*. הם אף תמכו בהצעתו להקים בית ספר יהודי גבוה. את רוב מכתביו מן התקופה שלפני שנת 1914 כתב וייצמן בגרמנית, ולעתים קרובות ציטט מדבריהם של שילר וגיתא. רוב האנשים שהיו אמורים ללמד בבית הספר היהודי הגבוה היו יהודים

66 שם, עמ' 275.

67 שם, שם.

68 ראה: F. R. Nicosia, 'Revisionist Zionism in Germany', *Leo Baeck Institute Yearbook*, XXXI (1986), pp. 209–240; XXXII (1987), pp. 231–267; J. Reinharz, 'Ideology and Structure in German Zionism, 1882–1933', *Jewish Social Studies*, XLII, 2 (spring 1980), pp. 119–146.

69 ראה: J. Reinharz, 'Martin Buber's Impact on German Zionism before World War I', *Studies in Zionism*, VI (1982), pp. 171–183.

גרמניים: קארל וולפסקהל, פרידריך גונדלפינגר (גונדולף), יעקב ואסרמן, גיאורג זימל ואחרים.

הציונות הסינתטית, שווייצמן הפך להיות מייצגה הנאמן ביותר, תאמה את נכונותם של אנשי הדור הציוני השני בגרמניה, לעסוק בציונות מעשית ותרבותית. התחייה הרוחנית של אחד-העם השפיעה על בני הדור השני ועל וייצמן כאחד, גם באופן כללי וגם בהרגשת הייחוד והעליונות האינטלקטואלית והתרבותית שחש. ⁷⁰ במפעלים התרבותיים והרוחניים שהציגו בפני התנועה כולה מורגשת השפעת 'בני משה', שראו בקבוצה קטנה את נושאי דגל התחייה התרבותית של עם ישראל. היה זה אחד-העם שהשפיע עליהם בעיצוב רעיונותיהם, במסגרת הומניסטית ומוסרית, שקבעה עמדה זו, כבר בתחילת המאה, גם לגבי השאלה הערבית. גם במקרה זה נודעה השפעתו של מרטין בובר, בייחוד לאחר הקונגרס בקארלסבאד בשנת 1921. ⁷¹ לתורה זו של אחד-העם, באמצעות בובר, היתה השפעה מכרעת על עיצוב חשיבתם של בני הדור הצעיר; לא רק בגרמניה עצמה, אלא ברוב חלקי מרכז-אירופה, ובמיוחד בבוהמיה, שבה גדלו והתחנכו רוברט וולטש, והוגו ברגמן, האנס כהן, ואחרים. ⁷²

בנוסף לשורשים האינטלקטואליים, שקשרו ביניהם קשר כה אמיץ, אין ספק שציוני גרמניה הושפעו רבות מאישיותו של וייצמן עצמו. כפי שכבר צוין, וייצמן יכול היה לדבר אל חוגים שונים בתנועה מכוח סמכות אישית שנתקבלה על הכול. שורשיו וקשריו ביהדות מזרח-אירופה ומערבה, עבודתו התרבותית, נאמנותו האיתנה למטרות מעשיות ומדיניות כאחד, ושירותיו לתנועה מזה שנים, הביאו אותו לחתירה לקונסנסוס רחב ביותר. לא היה כמעט ציוני אחד בדור ששילב בקרבו את כל התכונות הללו. יתר על כן, כיהודי לאומי גאה, שגדל במזרח-אירופה אך התחנך במערב – ובעיקר בגרמניה, שאת תרבותה הכיר ומסופריה ציטט לעתים תכופות – היה לו קשר אינטלקטואלי מיוחד עם ציוני גרמניה. הוא ידע לדבר בשפתם והבין לרוחם. אפשר לומר, שבה-במידה שבובר יצר בעבור ציוני גרמניה את הקשר המיידי ביותר עם אחד-העם, נתגלם בעיניהם וייצמן כקשר האמין ביותר עם תרבות יהודי מזרח-אירופה. וייצמן נתפס כיהודי מזרח-אירופי אותנטי. היו עוד יהודים מזרח-אירופיים שהתגוררו בגרמניה במשך תקופות שונות, ויצרו גם הם קשר בין מזרח למערב, כמו ליאו מוצקין, ויקטור יעקובסון ובעיקר שמריהו לוין. אך וייצמן כנראה הצליח עוד יותר מכולם לקיים קשר זה בין מזרח למערב, כנראה לאור שהייתו הארוכה בגרמניה ובאנגליה, שהקנתה לו הקפדה על חיצוניות וגינונים מערביים. ⁷³ לא היו לווייצמן סתירות פנימיות לגבי מסורת ישראל, לבד ממורת רוחו מאדיקות קיצונית. הודות להשפעה שספג ממהפכנים רדיקליים ברוסיה, השתחרר

70 לביסוס מכלול התהליכים והתמורות הללו, הן בציונות הגרמנית והן בחייו של חיים וייצמן, ראה: ריינהרץ (לעיל, הערה 57); הנ"ל, וייצמן (לעיל, הערה 8).

71 ראה: פול מנדס-פלור (עורך), ארץ אחת לשני עמים, תל אביב 1988, במבוא.

72 ראה: ל' הרמן, 'רשימות על שיחות ופגישות', פראג וירושלים, ירושלים 1955, עמ' 77–85.

73 ראה: ליכטהיים (לעיל, הערה 38), שם.

ממנטליות גטואית ומתסביך נחיתות. גא היה ביהדותו, ונחשב לדובר מוסמך של יהודי מזרח-אירופה. אף שהוא הדגיש השכם והערב את השוני בינו לבין יהודי המערב, הוא רכש לעצמו את הנימוסים והאיפוק של הבריטים. לסינתיזה זו נוספו עומק אינטלקטואלי ומות חריף, שנינות וקסם אישי.

כתוצאה מתכונות אלה נהג וייצמן במתינות ובאיפוק בדרכו הפוליטית, שהיתה יעילה ביותר, לפחות בשלביה הראשונים ובהקשר האנגלי אשר במסגרתו פעל. מתינות זו, בניגוד לתוקפנות של הרביזיוניסטים, נשאה חן במיוחד בעיני ציוני גרמניה. שמריהו לוין אמר בהזדמנות מסוימת, שידוע לו שאי-פעם נפלו חומות לקול תרועות חצוצרה, אך אף פעם לא דווח על מקרה שחומות נבנו לקול תרועות חצוצרה. לכששמע זאת וייצמן, אמר: 'הוא מתכוון אלי ולשיטה הפוליטית שלי'.⁷⁴ ואכן שיטתו של וייצמן – דונם אחר דונם ומדיניות מתונה – עלתה בקנה אחד עם שיטתם של ציוני גרמניה.⁷⁵ בשנת 1933, כשווייצמן לא היה המנהיג הרשמי של התנועה הציונית העולמית מזה שנתיים, סיכם קורט בלומנפלד את יחסם של ציוני גרמניה אליו במילים אלה:

מה משמעותו של וייצמן לגבינו? הוא המנהיג האמיתי והלגיטימי של התנועה הציונית... אנחנו, שתמיד היינו נאמנים לו, מודים לו על הישגיו ורוצים להמשיך להיות עוזריו הנאמנים והמסורים. אנו רגילים לצפות ממנו לערכים הנעלים ביותר ומאחלים לו שימשיך וישגשג...⁷⁶

כיצד באה איפוא לידי ביטוי נאמנותם של ציוני גרמניה לוייצמן, בחמש-עשרה השנים שקדמו לכתיבת דברים אלה? הם תמכו בפעולותיו למען קרן היסוד והרחבת הסוכנות היהודית, צידדו במדיניותו המתונה כלפי אנגליה וביחסים קרובים עם תנועת העבודה בארץ ישראל, ועודדו את התמקדותו בבניין הכלכלי והחברתי של היישוב באופן יסודי ושיטתי ואת גישתו לשאלה הערבית. עם זאת, הם תמכו בו גם ברתיעתו מפני הרביזיוניסטים. תמיכתם של ציוני גרמניה בווייצמן, שלא היתה נטולת ביקורת, ותלותו של וייצמן בהם, באות לידי ביטוי לאורך כל הדרך ובצורה מוחשית ביותר, מאז הקונגרס הציוני בקארלסבאד בשנת 1921, דרך כינון קרן היסוד בשנת 1922, והלאה. קורט בלומנפלד ואוסקאר ואסרמן עמדו בראש קרן היסוד בגרמניה, והיו עמודי התווך החזקים ביותר של תוכנית כלכלית-חברתית זו; וייצמן בעצמו ציין זאת בזיכרונותיו.⁷⁷ ניתן לומר שהציונות הגרמנית ראתה עצמה תומכת בווייצמנים, וכך אף נראתה בעיני אחרים, אף אם נתנה למושג זה פירושים שלא תמיד עלו בקנה אחד עם עמדתו של וייצמן.

74 ראה: K. Blumenfeld, 'Gedanken über Weizmann's Zionismus', *Mitteilungsblatt*, 46, 21.11.1952, p. 3

75 כפי שכתב בלומנפלד במאמר הספד: 'Er hielt nichts vom Brüllen des Löwen und von den Klängen der Posaune'; שם.

76 ראה: K. Blumenfeld, 'Glückwunsch', *Jüdische Rundschau*, 94, 24.11.1933, p. 843
77 מסה ומעש, עמ' 285.

מכיוון שווייצמן עצמו לא פירש תמיד את עמדתו, במיוחד בנושאים פוליטיים מובהקים, מעניין לראות כיצד פירשו ציוני גרמניה את עמדתו בעניינים שונים. כך, דרך משל, אל-נוכח הבעיה הערבית ונגד אתגר הרביזיוניזם, צמח בקרב ציוני גרמניה רעיון הדו-לאומיות. רוברט וולטש היה דוברו הראשי, מעל דפי ה'יידישה רונדשאו',⁷⁸ וכן במכתבים אישיים אל וייצמן. באחד המכתבים, מיום ה' 15 בינואר 1924, כתב וולטש:

סבור אני כי עלינו להבהיר את המדיניות הערבית שלנו בצורה ברורה יותר משעשינו עד כה... השאלה העיקרית היא, באיזו מידה אנו שואפים באמת לרכוש את דעת הקהל של התנועה הציונית למען רעיון הכללת ארץ-ישראל בפדרציה ערבית, ובאיזו מידה מוכנים אנו להתחייב גם כלפי חוץ בנדון. כידוע לך, מתייחסת דעת הקהל הציונית בשעה זו בשלילה גמורה לרעיון זה, והיתה רואה את השילוב הפוליטי של ארץ-ישראל בפדרציה ערבית כהתמוטטות מוחלטת של עמדתנו. מתוך הלך רוח זה, מתבטא חלק גדול של העיתונות הציונית – במיוחד בארץ ישראל – באופן הנותן את הרושם כאילו אנו מתייחסים באיבה לתנועה הלאומית הערבית. אם יש ברצוננו לפעול בהצלחה נגד החרפה זו של הניגודים, עלינו להופיע כבעלי תפיסה מדינית שיש בה מקום לאפשרויות מסוימות לגבי עיצובם של היחסים בארץ-ישראל. הייתי מאוד רוצה לשמוע מפיך עד אנה נוכל לפי דעתך להרחיק לכת בכיוון זה.⁷⁹

כשבוניים לאחר מכן, הבטיח וולטש את תמיכתם הנאמנה של ציוני גרמניה: אלה הם

אנשים המוכנים בהחלט לתת ולתרום כמיטב יכולתם, הם מבינים את המצב, מעריכים נכונה את כל הקשיים, ותחושתם לגבי ארץ-ישראל היא תחושת חיים אמיתית. אני חושב ברגע זה, לדוגמה בלבד, על העומדים בראש הציונות בגרמניה, או על ידידי מן ההתאחדות [ההתאחדות 'הפועל הצעיר' ו'צעירי ציון' שהוקמה בשנת 1920], וקבוצות ליבראליות אחרות. אני משוכנע כי התנועה משתוקקת היום למנהיגות, וכי אלה הטובים ביותר – החושבים בצורה עניינית ואינם מושפעים מנטיות אישיות – רוצים דווקא במנהיגות חזקה המייצגת תוכנית נכונה של בניין ועבודה. נדמה לי כי עליך להיות מנהיגה של קבוצה גדולה זו, וכי כוחה יגדל במידה יוצאת מן הכלל, גם כלפי חוץ, על ידי גורם כזה...⁸⁰

הציונות הגרמנית נקטה בדרך של ויתורים במישור המדיני, ולכן אך טבעי הדבר שהיא תמכה בווייצמן מתחילת דרכו בראשות התנועה, ובמאבקו ב'בוטינסקי ובדרכו הפוליטית משנת 1921 והלאה. לאחר שהוצב האתגר הרביזיוניסטי בקונגרס, בשנת 1925, נוסדה 'ברית שלום' ביוזמת הפעילים הציוניים מגרמניה. אף על פי שנוסדה

78 ראה למשל: Robert Weltsch, 'Worum es geht', *Jüdische Rundschau*, 64–65, 14.8.1925, p. 549. במאמר זה כתב וולטש במפורש: 'Wir wollen also keinen Judenstaat, sondern ein binationales Palästinensischen Gemeinwesen'

79 רוברט וולטש אל חיים וייצמן, 15.1.1924, גנוז וייצמן.

80 וולטש אל וייצמן, 28.1.1924, שם.

כאגודה ארץ ישראלית, היא היתה כאמור פרי יוזמה גרמנית, וה'יידישה רונדשאו' שימש כאגודה שופר עיקרי בחוץ לארץ.⁸¹

האגודה הציגה את דברה בשם ההנהלה הציונית, קרי וייצמן, וכך גם הובנה על ידי רבים בתנועה הציונית. ואכן, באמצע שנות העשרים היה ניתן לקבל פירוש זה לאור התבטאויותיו של וייצמן, לא רק בדיונים פנימיים, אלא גם בקונגרסים עצמם. בקונגרס הארבעה-עשר, שהתקיים בווינה בשנת 1926, אמר וייצמן: 'בפלשתינה יושבים שש מאות אלף ערבים שבעיני העולם כולו יש להם אותה זכות לחיות בפלשתינה כמו שלנו יש זכות לבית לאומי'. ארתור רופין, שהיה אז חבר הנהלה, הסתמך בהרצאתו באופן ישיר על דברי וייצמן. הוא דרש אמנם שארץ ישראל תהיה מדינה לשני העמים, דברים שלא נאמרו על ידי וייצמן. אך מדבריו של רופין ניתן היה להבין, כאילו ביטא את דעותיו של וייצמן, או שלכל הפחות – כך הבין את דבריו.⁸²

בשנת 1926 תרם וייצמן מאתיים לירות סטרלינג לאגודת 'ברית שלום', ובשנת 1927 תרם לה עוד מאה לירות סטרלינג,⁸³ אך מעולם לא תמך בה בפה מלא ובפומבי. ולא זאת בלבד, אלא שלאחר המאורעות בשנת 1929, ככל הנראה לאור התזכיר שנכתב להנהלה הציונית ונחתם על ידי הציונים הגרמניים, שהיו קרובים ל'ברית שלום',⁸⁴ ולנוכח מעורבותם ההולכת וגוברת של אנשי 'ברית שלום' בארץ ישראל במגעים עם נציגים ערביים, כתב וייצמן ללורד מלצ'ט:

אתה בוודאי לא מודע לכך שבקרב ציונים בכל העולם שורר קצת בלכול רב ואי שקט. חוץ מן הציונים הרביזיוניסטיים, שגורמים לנו צרות רבות בדבריהם הנשגבים, עלתה קבוצה אחרת – בעיקר בגרמניה ובפלשתינה – קבוצה של פאציפיסטים מרחיקי לכת, פחות או יותר מסוגו של מאגנס, שהיו רוצים לפורר ולהחזיר הכול. חבל מאוד בעבור ציוני גרמניה, שלקבוצה זו שייכים אנשים שהיוו את חוט השדרה של התנועה הציונית...⁸⁵

81 על המניעים לייסוד האגודה ועל ראשית דרכה, ראה: חגית לבסקי, 'ציוני גרמניה וראשיתה של "ברית שלום"', יהדות זמננו, 4 (תשמ"ח), עמ' 99–121. ראה גם: א' קידר, 'תולדותיה של "ברית שלום" בשנים 1925–1928', פרקי מחקר בתולדות הציונות, ירושלים תשל"ו, עמ' 224–285; הנ"ל, 'להשקפותיה של "ברית שלום"', אידיאולוגיה ומדיניות ציונית, בעריכת ב"צ יהושע וא' קידר, ירושלים תשל"ח, עמ' 97–111.

82 ראה: *Protokoll der Verhandlungen des XIV. Zionisten Kongresses vom 18. bis 31. August 1925 in Wien*, London 1926, pp. 328, 438.

83 ראה: וייצמן לארתור רופין, 1.8.1926; א"ו, ג, עמ' 85; גאורג לאנדאואר לווייצמן, 4.8.1927, גנוז וייצמן.

84 החתומים על התזכיר היו מוריץ בילסקי, קורט בלומנפלד, אלפרד ברגר, פריץ נפתלי, אלפרד לאנדסברג, גיאורג לאנדאואר, סאלי הירש, יצחק פוירירינג ורוברט וולטש. ראה: *Denkschrift an die Zionistische Exekutive in London*, 16.9.1929; J. Reinharz (ed.), *Dokumente zur Geschichte des deutschen Zionismus*, Tübingen 1981, pp. 433–436.

85 וייצמן אל לורד מלצ'ט, 21.11.1929; א"ו, יד, עמ' 90–92.

אין ספק שלאחר שנת 1929 נסוג וייצמן מתמיכה ב'ברית שלום' ובגישתם הפאציפיסטית של וולטש, רופין ומנהיגים אחרים של ציוני גרמניה, שלא לדבר על יהודה מאגנס. הוא חשב כנראה שהם הרחיקו לכת בווייתוריהם ולא תאמו יותר את דרכו הפרגמטית והזהירה. אולי זו הסיבה שהוא גם לא ניסה להשפיע עליהם לשנות את דעתם.⁸⁶ גישתו של וייצמן לא שינתה את עמדתם של הציונים הגרמניים, למרות שהיו ללא ספק מודעים לה. הם המשיכו להאמין שהם מבטאים את עמדתו ומדיניותו של וייצמן; לדעתם נבעו הכחשותיו קבל עם ועדה מטעמים טקטיים. באותם ימים ממש שבהם כתב וייצמן את מכתבו למלצ'ט, כתב לו אלפרד לאנדסברג, לשעבר יושב ראש ההתאחדות הציונית הגרמנית, וידידו של וייצמן, במילים אלה:

מה שהקבוצה הקרובה לי בציונות הגרמנית רוצה, הוא באמת משהו אחר מאשר לנהל מגעים על דעת עצמנו ולתקוע סכין בגב מנהיגנו (den Führern in den Rücken fallen). לא התאחדנו למפלגה, אלא רק לקבוצת עבודה, מכיוון שראינו שרק קבוצה אחת בתנועה הציונית הביאה תוכנית מגובשת בשאלה הערבית, כלומר הרביזיוניסטים... מיד לאחר היווסדה, הצטרפתי ל'ברית שלום', מכיוון שלחרדתי הגדולה ראיתי לאחר נסיעתי לארץ ישראל, באיזו אִי-הבנה מתנהג חלק גדול של היישוב כלפי פלג אחר של האוכלוסייה, היאך הביאו לפרובוקציות בחיי היומיום, וכיצד חלקים ניכרים של הנוער חונכו ברוח השוביניזם המסוכן. בקיצור, תופעות שאותן היכרתי מספיק מהתקופה הווילהלמנית בגרמניה... בעמדה עקרונית זו, אני חושב שאנחנו מסכימים. הרי בשאלת הסוכנות ובוויכוחים עם הרביזיוניסטים הגנת על פוליטיקה מתונה וחופשייה משוביניזם, וידידי הקרובים ואני, היינו כה קרובים אליך בוויכוחים אלה, מכיוון שהרגשנו ששורשי הציונות שלך ושלנו יונקים מאותו מקור. הרי אין זה מקרה, שבשאלה הערבית כמו בשאלת הסוכנות, ישנה אותה חלוקה של קבוצות בתוך התנועה... השמאל... הכולל אותנו הוא בעל דעה אחת בשאלה הערבית...

...אנחנו מודעים לכך, שדווקא בשאלה זו, מצבך קשה מאוד ושעליך לנהל מדיניות פרגמטית... אבל אנחנו יודעים, מכיוון שעברנו איתך כברת דרך ארוכה ומכירים את עמדתך העקרונית, שבקווים הכלליים אנחנו בעלי דעה אחת. אני יכול בוודאי לומר זאת בשם קבוצתי, שגם בשאלה זאת נעמוד לצדך ממושמצים ונאמנים ונעשה כל מה שביכולתנו כדי להקל עליך ולא להכביד עוד יותר את המשא הכבד שאתה נוטל על שכמך.⁸⁷

סבלנותו של רוברט וולטש פקעה משתיקתו של וייצמן, ומן הרושם שנתקבל בציבור שמנהיג התנועה פוסח על שתי הסעיפים. אף נראה היה שהמדיניות הציונית הולכת ונוטה

86 על כל פנים, גם לאחר פרעות 1929 המשיך וייצמן לטעון שארץ ישראל היא ארצם של שני עמים בעלי זכויות שוות. עם זאת, הוא לא ויתר על מה שנראה לו כזכויות יהודיות בסיסיות. ראה: וייצמן אל ג'יימס מארשל, 17.1.1930; שם, עמ' 208–211.

87 אלפרד לאנדסברג לחיים וייצמן, 18.11.1929, גנוז וייצמן.

לכיוון הזרם הרביזיוניסטי. על כן הוא כתב לווייצמן עשרה ימים לאחר מכן, ודרש ממנו במפגיע:

הצהרה (statement) שתפורסם על ידי, ובה תסקור את מצב הציונות ויחד עם זה את קווייה העיקריים של תוכניתנו, ללא כל סימן של חולשה; תגנה בה במילים חריפות כל מעשה אלימות, ותדגיש בה יחד עם זאת, שמעולם לא כפרנו בזכות ערביי ארץ ישראל לראות את הארץ כמולדתם. אם תאמר שמוכרח להימצא מקום לשתי הקהילות (communities), כי אנו איננו שואפים לשליטה (predominance), אלא לשיתוף פעולה בהתאם לקו דו-לאומי (cooperation on bi-national line), וכי אנו שואפים לזאת לא רק היום לאחר הפרעות אשר לא יפחידונו, אלא משום שתוכנית זאת טבועה ברוח תנועתנו; פרסום הצהרה כזאת מצדך, היה מקל מאוד על המצב... אני מקווה שתקבל את גילוי הלב במכתבי זה, כנובע מיחס של אמון כן, של אחד מחסידיך מאז ומתמיד. המשא אשר אתה נושא על שכמך הוא הכבד מכולם, אולם אנו מודאגים כולנו בעומק לבנו לגבי מה שיהיה לא רק היום, אלא גם בעתיד. ובשעה כזאת, חייב כל אחד לומר את דעתו.⁸⁸

אולם, גם מכתב כן ובוטה זה לא הביא לכך שווייצמן יתייחס לבעיית הדו-לאומיות בחופשיות ובגלוי. בוועידת ינה, שהתקיימה כחודש לאחר מכן, ניטש המאבק הגדול בין תומכי וולטש וה'ידישה רונדשא' לבין מתנגדי הקו המדיני שלו. ראשי ההתאחדות הציונית הגרמנית ציפו שווייצמן יתמוך בהם בצורה חד-משמעית,⁸⁹ אך וייצמן דיבר בנימה כללית ובלתי מחייבת, ומיד לאחר נאומו עזב את הוועידה כדי למנוע כל אפשרות לדון עמו בנושא זה. לא היתה זו הפעם הראשונה שווייצמן זנח את ידידיו ותומכיו הגרמניים בשיא הסערה.⁹⁰ אך לאור הנסיבות המיוחדות של ועידת ינה, זה כנראה האירוע שהכאיב יותר מכול ופגע עמוקות בתומכיו הנאמנים.⁹¹

לאור הידוע לנו על התבטאויותיו של וייצמן במכתבים פרטיים ובישיבות סגורות, נראה שהציונים הגרמניים, כמו וולטש, אכן יישמו את מדיניותו. דברים שלא רצה לומר

88 רוברט וולטש אל חיים וייצמן, 29.11.1929, אישי וסודי (I), גנוז וייצמן. ימים ספורים קודם לכן, כתב אלברט איינשטיין אל וייצמן מכתב שהיה לא פחות נוקב: 'Wenn wir den Weg ehrlicher Kooperation und ehrlichen Paktierens mit den Arabern nicht finden werden, so haben wir auf unserem Zweitausendjährigen Leidensweg nichts gelernt und verdienen das Schicksal, das uns treffen wird'. ראה: אלברט איינשטיין אל חיים וייצמן, 25.11.1929, ארכיון איינשטיין, 33/415.9.46(1576).

89 ראה: קורט בלומנפלד אל חיים וייצמן, 29.11.1929, גנוז וייצמן.

90 ראה למשל מכתבו הנוקב של רוברט וולטש אל חיים וייצמן, 14.9.1925, גנוז וייצמן: 'מטרתו של מכתב זה היא לומר לך כי יש לך ידידים המבינים אותך והמעוניינים להקל עליך בדרכך הקשה... היתה לי התחושה שאתה זנחת את ידידיך... לא היו אלה ידידיך שזנחו אותך, אלא אתה זנחת אותם...'.
 91 ראה: K. Blumenfeld, 'Deutscher Zionismus und Weizmann', *Mitteilungsblatt*, 1, 2.1.1953

בגלוי, או שלא יכול היה לאומרם, כיטאו הם; דרך משל, הוא אישית בוודאי שלא תמך בעמדתם בשאלה הערבית, שהיתה מעל ומעבר לתמיכה שהוא עצמו היה מוכן לה, והביאה בהכרח לקיצוניות מסוימת. אי לכך, הם שימשו ברומטר שעל פיו אפשר היה למדוד את התגובות של הפלגים האחרים בתנועה. בשאלת הסוכנות, לעומת זאת, היתה תמימות דעים כמעט מוחלטת בין ההתאחדות הציונית הגרמנית לבין וייצמן. זאת ועוד, אפשר לומר שבמקרה זה הקדים קורט בלומנפלד את וייצמן הן מבחינה רעיונית והן בהצעת תוכנית מעשית לשיתוף פעולה בין ציונים ולא-ציונים. בשיאה של מלחמת העולם הראשונה כתב בלומנפלד מאמר ב'דר יודה', ובו הוא קבע שמבחינה אידיאולוגית לא התקרבה הציונות בגרמניה למתנגדיה; נהפוך הוא, היא ממשיכה להילחם בהם, ואף תמשיך בכך בעתיד. עם זאת, ישנם פרויקטים מסוימים – במיוחד עבודה למען ארץ ישראל – שבהם ראוי, ואפילו רצוי, שיעבדו ביחד.⁹² מאמר זה, שנכתב בפברואר 1917, לפני הצהרת בלפור וכינון המנדט, הראה שבלומנפלד הקדים את רוב הציונים בהצעה למודוס-ויוונדי בתחומים מסוימים עם הלא-ציונים.⁹³ מובן שבמאמצי של וייצמן לכינון הסוכנות היהודית המורחבת, תמכו בו הציונים הגרמניים לאורך כל הדרך, גם כאשר נראה היה שמדיניותו בעניין זה עלתה על שרטון. גם המתקפה המוחצת מצד חוגי הימין נגד הציונים הגרמניים על תמיכתם הבלתי מסויגת בווייצמן, לא מנעה מבלומנפלד ומחבריו לתמוך בקרן היסוד ובסוכנות היהודית המורחבת.⁹⁴

מן הדין לציון, שהקמת קרן היסוד והסוכנות היהודית המורחבת אמנם לא היתה פרי מחשבתו של קורט בלומנפלד, אך היו לו רעיונות דומים מאוד וקרובים מבחינה עקרונית לאלה של וייצמן, אם כי השניים הגיעו אליהם בדרכים שונות לגמרי. עובדה היא, שקרן היסוד בגרמניה היתה מהפעילות ביותר בתנועה כולה, ובלומנפלד הצליח לגייס למסגרות העבודה אנשים כמו אלברט איינשטיין ואוסקאר ואסרמן.⁹⁵ ליאו בק ולודוויג טיץ הצטרפו גם הם למפעלים לשיקום כלכלי-חברתי של ארץ ישראל. אין ספק שאנשים כמו וילפריד ישראל, מאכס וארבורג ואוסקאר ואסרמן, אף שלא ראו עצמם כציונים, תמכו בווייצמן בנאמנות כמעט בלתי מסויגת. גם כאשר התערערו ביניהם היחסים האישיים במידת מה, אחרי הפרעות של 1929, לא חל שינוי בתמיכתם המוחלטת של ראשי ההתאחדות הציונית הגרמנית בווייצמן.⁹⁶

ראה: idem, 'Innere Politik, Zur jüdischen Entwicklung in Deutschland', *Der Jude*, February 1917 (1916–1917), pp. 713–717

ראה: B. Cohn, 'Eine Bemerkung über den Deutschen Zionismus nach 1933', *In zwei Welten. Siegfried Moses zum fünfundsiebzigsten Geburtstag*, Tel Aviv 1962, pp. 50–51

ראה: קורט בלומנפלד אל חיים וייצמן, 3.3.1928, גנוז וייצמן. ראה גם: רוברט וולטש אל חיים וייצמן, 20.5.1926, ורוברט וולטש אל חיים וייצמן, 28.4.1925, שם.

ראה: K. Blumenfeld, *Erlebte Judenfrage*, Stuttgart 1962, pp. 158–172. ראה גם: קורט בלומנפלד אל חיים וייצמן, 6.2.1928, גנוז וייצמן.

ראה מכתבו של וילפריד ישראל אל חיים וייצמן, 30.11.1929, גנוז וייצמן. ראה גם: רוברט וולטש אל חיים וייצמן, 1.12.1929, שם. במכתבו ציין וולטש: 'עליך להיות משוכנע לחלוטין, שאנו כולנו,

היטיב לסכם את היחסים בין וייצמן והציונים הגרמניים קורט בלומנפלד, שכתב למנהיג התנועה, כשבועיים לפני ועידת ינה:

בעיני העולם הציוני נראים אנו, שבכל שנות העבר, בכל המצבים, ללא תנאים מוקדמים, לחמנו בעד מדיניותך, הגנו על כל צעד [שבו נקטת], גם כשלא כל כך הסכמנו, כאילו פתאום התנערת מאיתנו... פתאום נראה הכול אחרת. אף אחד כבר לא זוכר מי היה בעד הקמת הסוכנות ומי היה נגד. בגלל עמדות טקטיות שונות ובלתי חשובות לחלוטין, בעניינים הנוגעים למדיניות חוץ, צריך להרוס את ההתאחדות הציונית הגרמנית וכפי שבוודאי ברור לך, היא תאבד לך אחת ולתמיד. האנשים התומכים כך היום יזהרו מחר מאוד להושיט לך עזרה בעת צרה. חוץ מזה, אני חולק על כך שבינך וביני ישנם הבדלים בתפיסת המדיניות הציונית.⁹⁷

גם אלה מבין הציונים הגרמניים שהגרו לארץ ישראל, המשיכו לראות בווייצמן את מנהיג התנועה בפועל ואת עצמם כממשיכי דרכו. מכתבים אין ספור נשלחו אליו על ידי אנשים כגון ארתור רופין, ורנר סנטור, גיאורג לאנדאואר ואחרים, הן כשעמד רשמית בראש התנועה והן כאשר פג כוחו הפוליטי.⁹⁸ אפילו אנשי ה'מזרחי' בגרמניה, שבוודאי לא תמכו תמיד במדיניותו של וייצמן, הרגישו קירבה אינטלקטואלית לדרך מחשבתו ולפועלו, ובוודאי חשו נאמנות אישית למנהיג התנועה.⁹⁹

לעתים קרובות, ובמיוחד בסוף שנות העשרים ובתחילת שנות השלושים, לא שבעו הציונים הגרמנים נחת ממדיניותו של וייצמן, או מייחסו האיש כלפיהם. עם זאת, הם ידעו היטב שווייצמן היה מנהיג התנועה הציונית היחיד שעמו היתה להם שפה משותפת ושאתו יכולים היו לעבוד מתוך אמון במדיניותו הפוליטית כלפי חוץ ובעבודתו בתוך התנועה. כאשר נאלץ וייצמן לפרוש מראשות התנועה, בקיץ 1931,¹⁰⁰ הוא קיבל מכתבי אהדה וחיבה מאישים רבים בקרב ראשי התנועה הציונית בגרמניה ואלה הקרובים להם. מכתב טיפוסי הוא זה של ורנר סנטור:

נסתיימה עכשיו תקופה בתולדות הציונות הקשורה קשר אמיץ עם שמך. אבל... אני יכול לתאר לעצמי שהשפעתך העיקרית על היהדות ועל הציונות, קשורה לא רק בעשייתך ההיסטורית עד כה, אלא מתחילה רק עתה. אתה היית האיש שייצג כלפי הרצל את הציונות

ובוודאי החברים מברלין שחתמו על התזכיר להנהלה, מעריכים ללא סייג את סמכות הסוכנות היהודית ויושב ראשה וכי נגן עליה... אם נדבר גליות ונביע דעתנו לגבי היבטים שונים הכרוכים בבעיותינו, אין פירושו של דבר שמצדנו בא לידי ביטוי חוסר נאמנות כלשהו. בנימה דומה כתב גם סיגפריד מוזס לווייצמן ב־21 במאי 1930, אצ"מ Z4/4004I.

97 קורט בלומנפלד אל חיים וייצמן, 17.12.1929, גנוך וייצמן.

98 ראה למשל מכתבי של ורנר סנטור אל וייצמן מיום 15.6.1930, ומיום 12.10.1930; אצ"מ S49/77.

99 ראה למשל: אוסקאר וולפסברג אל חיים וייצמן, 23.5.1930, גנוך וייצמן.

100 בעיני רוב התנועה העולמית נראה וייצמן כפשרן ופייסני במידה מוגזמת, בגישתו לכריטינה ולשאלה הערבית; אך למרבה האירוניה, ציוני גרמניה חשבו שהוא נסוג מעמדה זו.

'התרבותית', אחר כך הבאת לידי כך, עד כמה שניתן היה לצפות, שהציונות המדינית תתממש בהיסטוריה של ימינו ועכשיו נסגר המעגל. ההתנגדות של הקונגרס תראה למשקיף בעתיד כאנאכרוניזם. [לעומת זאת]... אומץ לבך לעשות מעשים, לבנות למרות המכשולים, תוך ראייה ברורה של הקשיים, הינם מעשה שכלב לבו הוא ציון לגבורה מתמדת של הציונות ושמירת היהדות.

בנימה דומה כתבו אל וייצמן ארתור האנטקה ואחרים, כשהם כואבים את כאבו ועלבונו האיש. אין ספק שראו עצמם מודחים גם הם מהנהגת התנועה, מכיוון שתחת הנהגתו של סוקולוב, שלא זכה מצדם להערכה יתרה, לא יכולים היו להשפיע יותר באופן ישיר ובלתי אמצעי על מדיניות התנועה.¹⁰¹

כחודש ימים לאחר שהודח וייצמן מראשות התנועה, כתב אליו רוברט וולטש, הציוני הגרמני שאמור היה ליטור טינה יותר מכל אחד אחר למנהיג שזנח אותו בשעה הגורלית. הוא טען שאין סיכוי שההנהלה החדשה (קרי סוקולוב) תעשה מעשים של ממש, והציע לווייצמן להמתין שבועות מספר ואז לחזור לפעילות תעמולה גדולה למען הציונות. המוחות הציוניים הם כה מבולבלים, כתב וולטש, עד שאיש מהם אינו מסוגל להציג נאמנה את הרעיון הציוני, מלבד וייצמן. בעזרתם של הכוחות הציוניים הטובים ביותר, מסוגם של ביאליק ושמריהו לוין, יוכל וייצמן לחזור לפעילות הציבורית כפי שניהל אותה לפני מלחמת העולם הראשונה, מבלי לכרוע תחת נטל גיוס הכספים. אז יראה כל העולם הציוני עד כמה קטנונית ובלתי חשובה היא עמדתם של האנשים הקוראים לעצמם מנהיגים, שבאמת איבדו כבר מזמן את הקשר לעקרונות האמיתיים של הציונות.¹⁰²

ג. הצלת יהודי גרמניה, 1933–1939

וייצמן לא חזר לפי שעה לפעילות עניפה בתנועה. הוא נזקק לטיפול בעיניו ולתקופה ארוכה של החלמה. בינתיים העדיף לשוב למעבדה ולעניינים אישיים, כהרגלו בעתות משבר. אך תוך פחות משנה וחצי חזר לפעילות מואצת בתנועה הציונית, והפעם שוב קישר אותו גורלו בקשר אמיץ אל יהדות גרמניה. הוא נרתם לעזרת יהודי גרמניה במבחנם הקשה והחמור ביותר – עלייתו של היטלר לשלטון.

לפני כעשרים שנה פורסם דין־וחשבון של שיחה שהתקיימה ב־17 בפברואר 1934 בין וייצמן לסר אריק דראמונד, השגריר הבריטי באיטליה. השגריר דיווח למשרד החוץ הבריטי על השיחה:

סוף סוף הסביר לי הד"ר וייצמן שהוא היה די מודאג לאור הזרם הגדול של יהודים גרמניים לפלשתינה... ככלל, הם לא היו גורם משביע רצון וקליטתם היתה קשה. אך היו עוד מאות

101 ראה: ורנר סנטור אל חיים וייצמן, 28.7.1931, גנוז וייצמן; ראה גם: ארתור האנטקה אל חיים וייצמן, 11.8.1931, שם.

102 רוברט וולטש אל וייצמן, 21.8.1931, שם.

אלפי יהודים כאלה שניסו למצוא מקום מפלט בצרפת, בפולין ובצ'כוסלובקיה. במצב האבטלה שהיה קיים במדינות אלה, מטבע הדברים לא ראו בעין יפה את זרם היהודים שהגיע לשם ולכן גברו תחושות האנטישמיות, אך הוא לא ראה כל דרך כיצד ניתן יהיה להכניס מספר כה רב של יהודים לפלשתינה.¹⁰³

קשה לדעת אם אכן די־וחשבון זה אמין לגמרי. ייתכן שסר דראמונד, שלא היה ידוע באהדתו לעניין הציוני, הוציא את דבריו של וייצמן מההקשר המסוים שבו נאמרו, ולכן סילף את דבריו, במודע או שלא במודע. אם באמת אמר וייצמן את אשר דיווח השגריר, הרי קשה להבין את דבריו, מכיוון שהעובדות מדברות בעד עצמן. אין כל ספק בכך שבשנתיים הראשונות לעליית הנאצים לשלטון, עד שנת 1935, כשחזר לנשיאות התנועה הציונית, הקדיש וייצמן את כל זמנו ומרצו לעניין יהודי גרמניה, ודאג לכך שרבים ככל האפשר מביניהם יקבלו אשרות כניסה לארץ ישראל.¹⁰⁴

בנובמבר 1933 עלה בידי וייצמן להקים את 'הוועדה היהודית להצלת יהודי גרמניה', שנועדה לגשר על הבדלי הגישות והמדיניות של הארגונים היהודיים למיניהם.¹⁰⁵ הוא גרס מלכתחילה, שמטרת הארגון לכוון את הגירת יהודי גרמניה לארץ ישראל, אך טענה זו נדחתה על ידי מנהיגי הארגונים הבינלאומיים האחרים.¹⁰⁶ נשאלת השאלה: האם וייצמן אכן צידד בהגירה המונית של יהודים מגרמניה לארץ ישראל? עמדתו בעניין זה הושפעה מגורמים רבים, שהיו נתונים לשינויים ולתנודות, בהתאם למצב הפוליטי בארץ ובגולה. אך גישתו היסודית לא השתנתה. הוא שב ונתפס לעיקרון של 'הצמיחה האורגנית' של הבית הלאומי, והדגיש את הצורך בקליטתם של העולים החדשים בענפי משק בסיסיים ובייחוד בחקלאות. אמנם נכון הדבר, שבהשפעת ביקורו בארץ ישראל בתחילת שנת 1934, גברה חרדתו מפני עלייה חפוזה ובלתי מבוקרת של פליטים, העלולה לפגוע באושיות הבית הלאומי. הוא גם דיווח בכתב, שחלק מן העולים לארץ, בלחץ הגזירות, אינם מתאימים לחיים הקשים בארץ ישראל ועלולים לגרום קשיים למפעל הציוני.¹⁰⁷ עם זאת, הוא הכיר בכך שמחתם הפורענות הנאצית אין מנוס מלקלוט את זרם המהגרים, יהיה אשר יהיה.¹⁰⁸ וייצמן גרס שליהודי גרמניה יש עדיפות במסגרת תכנון העלייה והקליטה,

103 דו"ח מאת שגריר בריטניה ברומא, סר אריק דראמונד (Eric Drummond), אל משרד החוץ הבריטי, לגבי פגישת וייצמן ומוסוליני, ביום 17.2.1934. מצוטט במאמרו של ד' קארפי, 'פעילותו המדינית של וייצמן באיטליה בשנים 1923–1934', 'הציונות', ב' (תשל"א), עמ' 206–207.

104 מאמר מסכם בנושא זה הוא מאמרו של א' מרגליות, 'מדיניותו של וייצמן ופועלו למען יהודי גרמניה בשנים 1933–1935', מדינאי בעתות משבר, בעריכת י' גורני וג' יוגב, תל אביב 1977, עמ' 84–102.

105 ראה: אצ"מ, L3/148.

106 מרטין רוזנבליט אל חיים וייצמן, 13.12.1935, גנוז וייצמן.

107 גם א' רופין, שעמד בראש המפעל ליישוב יהודים מגרמניה בארץ ישראל, חשש שלא יסתגלו במהירות לתנאים החדשים. ראה הרצאתו של רופין בנושא ב־14.1.1934; אצ"מ, Z4/3707.

108 ראה: מרגליות (לעיל, הערה 104), עמ' 86.

אך גם ראה לנגד עיניו את חומרת מצבם של יהודי ליטא ורומניה. לגבי יהודי גרמניה, חשב שכדאי להעדיף את הצעירים שביניהם – עד גיל שלושים, לאור העובדה שהם יוכלו להסתגל בקלות לתנאי הארץ הקשים, וגם כדי שיוכלו להכין את הקרקע לאלה שיעלו אחריהם.¹⁰⁹ מחשבה זאת הנחתה אותו גם בפועלו למען הצלת רכושם של יהודי גרמניה. יש לזכור שמדובר בתקופה הראשונה של שלטון הנאצים, וכי בקיץ 1933 היו רבים מתושביה היהודיים של הארץ עולים חדשים, שנוספו אליה תוך שנה וחצי. וייצמן דאג לעתיד היישוב, בהיותו מודע להכרח שבהעלאתם ארצה של כל דורשי המקלט, אף שהדבר היה בניגוד לגישתו, שיש לכונן את היישוב בהדרגה ובתכנון מראש.¹¹⁰ לאחר שחזר מארץ ישראל ללונדון, בסוף אפריל 1934, התריע וייצמן על התופעות השליליות שראה בקרב המהגרים, העלולות להפר את המאזן החברתי והכלכלי בארץ.¹¹¹ כדאי להזכיר כאן, שעם בחירתו של וייצמן בקונגרס הציוני ה"ח בפראג לעמוד בראש 'המשרד המרכזי ליישוב יהודי גרמניה בארץ ישראל', שמחו על כך מאוד מנהיגי יהדות גרמניה. ד"ר זיגפריד מוזס, יושב ראש התאחדות ציוני גרמניה, כתב לווייצמן והביע נכונות לסייע לו ככל האפשר, וכמוהו עשה גם הרב ליאו בק, בא כוחם של המוסדות המרכזיים של יהודי גרמניה.¹¹² ואמנם, היתה להם סיבה טובה לשמות, מכיוון שווייצמן הפך לאחד מתומכיה הגדולים של העלייה מגרמניה. למרות דאגתו להשתלבותם המסודרת בארץ, שיבח את סגולותיהם. לאחר שסיים באופן רשמי לעמוד בראש המשרד המרכזי, לא לפני שהצליח לבחון מקרוב – במשך שנתיים – את התאקלמות יהודי גרמניה בארץ ישראל, הוא ציין:

בארץ ישראל נוכל לצפות להרבה דברים טובים מהעלייה הגרמנית. היהודי הגרמני מביא באמתחתו את חינוכו להתמדה, את ידיעותיו וגם את רכושו. אנו רוצים לדאוג לכך שערכים אלה, המיועדים להכחדה, יובאו לכאן. לא רק שיהודים אלה ימצאו אפיקים לכישרונותיהם, הם גם יסללו את הדרך לעולים מארצות אחרות. איש לא יוכל להכחיש שיכולת הקליטה של הארץ השתפרה בהרבה הודות לעלייה הגרמנית. במידה מסוימת היו אלה היהודים הגרמניים שנתנו לעולים שהגיעו בשנים האחרונות את האפשרות לעלות ארצה.¹¹³

פרשת פועלו של וייצמן למען יהודי גרמניה בשנים 1933–1935 ארוכה ומסובכת.

109 ביום 22 בדצמבר 1935, בהוצאה בפורום של התאחדות עולי גרמניה, אמר וייצמן במפורש שארץ ישראל תוכל לקלוט רק חלק מההגירה של יהודי גרמניה. ראה: וייצמן (לעיל, הערה 1), עמ' 256. זו היתה גם דעתו של חיים ארלוזורוב. ראה ראיון עמו ב־23.5.1933, ב'ידישה רונדשאו'.

110 מרגליות (לעיל, הערה 104), עמ' 87.

111 חיים וייצמן אל שרה גרטרוד מילין, 30.4.1934; א"ו, טז, עמ' 299.

112 ראה מכתבו של זיגפריד מוזס אל וייצמן מיום 6.9.1933, והודעתו של ליאו בק מיום 16.9.1933, גנוז וייצמן.

113 מצוטט על ידי G. Herlitz, 'Weizmann's Beziehungen zum deutschen Zionismus' *Mitteilungsblatt*, 49, 12.12.1952.

בהקשר זה די לומר, שווייצמן ויהודי גרמניה שעמדו לצדו ושעבדו עמו, בגרמניה ובארץ: זיגפריד מווס, ארתור רופין, מרטין רוזנבלית, ורנר סנטור, גיאורג לאנדאואר, וכמו כן ברל לוקר והנרייטה סאלד, הציבו את המשרד המרכזי על רגליים איתנות מבחינה ארגונית וכספית. במרוצת הזמן תמך המשרד בעליית הנוער, בהעברת הון יהודי גרמני לארץ ישראל, בהשגת סרטיפיקטים וביישוב יהודים מגרמניה על הקרקע.¹¹⁴

וייצמן גם השקיע מאמצים רבים בפיתוח המדע בארץ ישראל. הוא שכנע מדענים יהודיים בכירים מגרמניה לעלות לארץ ישראל ולהמשיך בה בעבודתם. יש לציין, שבתחום זה הוא לא נחל הצלחה מרובה מבחינת המספרים האבסולוטיים, ואכן נגרמה לווייצמן עוגמת נפש רבה עקב כך.¹¹⁵ עם זאת, ניתן לומר בהחלט שבאופן יחסי למספר המדענים למיניהם בטכניון, באוניברסיטה העברית, במכון זיו ובתחנה לחקר החקלאות, נוספו כוחות רציניים ביותר, שהוסיפו רבות לחקר המדע בארץ והכשירו את הקרקע לבואם של חוקרים נוספים. בענפי המוסיקה, האדריכלות, הרפואה ושאר תחומים, נוספו אנשי מקצוע רבים בעלי משקל מגרמניה וממרכז-אירופה.¹¹⁶

בשנים 1933–1935 ניסה וייצמן לבלום את הרדיפות הגזעניות נגד יהודי גרמניה באמצעות שליטי העולם המערבי, הן במדינות הדמוקרטיות והן בדיקטטורות. אך מגעיו עם אנשי הממשל בבריטניה, בצרפת ובאיטליה, וכן עם 'הנציבות לענייני פליטים יהודיים ואחרים מגרמניה', העלו חרס. קיימת אף עדות לכך שהוא היה מוכן להיפגש עם שלטונות הרייך השלישי; על כל פנים הוא הפעיל לשם כך אחרים – כמו ידידו הקולונל מיינרצהאגן, שנפגש עם אדולף היטלר במחצית יולי 1935.¹¹⁷ כפי שידוע, אף אחת מן המדינות שווייצמן פנה אליהן לא היתה מוכנה להתאמץ במיוחד כדי לעזור ליהודי גרמניה. בשנת 1939, כשהיה ברור שהמלחמה ממשמשת ובאה, הפציר וייצמן בהנהגת יהודי גרמניה לפעול במהירות האפשרית להגירת היהודים מהמדינה.¹¹⁸

7. סיכום

מערכת היחסים בין וייצמן ליהודי גרמניה היתה מורכבת ורבת תהפוכות. גרמו לכך השינויים הפוליטיים בתוך התנועה הציונית ומחוצה לה, וכמובן גם סיבות אישיות מצדו של וייצמן. אך אין כל ספק, שהקו המנחה לאורך כל דרכו ביחסים אלה לא היה שלילי, כפי שהוצג בהיסטוריוגרפיה וכן באוטוביוגרפיה שלו עצמו. חינוכו כיהודי שעמד בין

114 ראה בנושא זה: 'ריינהרץ, 'פליטים יהודיים מגרמניה בארץ-ישראל: השנים המוקדמות (1922–1939)', סולידריות יהודית לאומית בעת החדשה, בעריכת ב' פינקוס וא' טרואן, ירושלים

תשמ"ט, עמ' 173–194.

115 ראה: מסה ומעש, פרק 32.

116 ריינהרץ, 'פליטים יהודיים מגרמניה', שם, עמ' 183–184.

117 מרגליות (לעיל, הערה 104), עמ' 93–101.

118 ראה: W. Feilchenfeld, D. Michaelis and L. Pinner, *Haavara-Transfer Nach Palästina*, Tübingen 1972, p. 67

תרבות מזרח-אירופה למערבה, ותפיסתו הפוליטית המתונה והמתפשרת, הביאו לידי כך שמגעיו עם יהודי גרמניה, והציונים שבהם בפרט, הלכו והתחזקו. מבחינה אישית ופוליטית אהב וייצמן להשוות את עצמו לקאוור (Cavour),¹¹⁹ המדינאי האיטלקי שנבחן תמיד בחשד על ידי הנוער האיטלקי של תקופתו, ולא לגריבאלדי, אהוב העם. הפוליטיקה השקולה והמתונה – אם כי לא בהכרח המבריקה – של קאוור, הביאה לאיחודה של איטליה, בעוד שגריבאלדי נשאר גיבור שלא הביא כלל לתוצאות פוליטיות ממשיות. גישה זו של וייצמן הביאה לכך שבפדרציות ובגופים הציוניים שהיו קרובים אליו ביותר, היו אנשים שתמכו בתפיסה פוליטית ופרגמטית דומה לשלו, ומוקד עבודתם היה 'פלשתינוצנטריות'. גופים אלה היו תנועת העבודה בארץ ישראל, הפדרציה הציונית באנגליה, רוב ציוני דרום-אפריקה, קנדה וצ'כוסלובקיה, אך מעל לכול – ציוני גרמניה. לקירבה זאת יש מספר סיבות. התאחדות ציוני גרמניה, שהיתה מאוחדת מבפנים, תמכה בווייצמן תמיכה איתנה כגוף אחד. יוצאים מן הכלל היו קבוצות 'בניין הארץ' והרבייוניסטים, שהיו בלא-הכי קבוצות שוליים במסגרת הגרמנית. את ציוני גרמניה אפיינה נאמנות כמעט מוחלטת לווייצמן. אמנם, נכון שנאמנות זו למנהיג התנועה, יהיה אשר יהיה, אפיינה את התאחדות ציוני גרמניה מראשית היווסדה. ראשיה תמכו בהרצל, בוולפסון ובווארבורג, ולאחר שהורחק וייצמן זמנית מראשות התנועה – תמכו גם בסוקולוב. אך אין ספק שהנאמנות לווייצמן היתה מושתתת על הזדהות כמעט מוחלטת עם דעותיו הפוליטיות, סגנונו האישי והרקע התרבותי-האינטלקטואלי שהיה מקור פעולתו. וייצמן גם השפיע עליהם באישיותו ובקסמו האישי, כפי שעשה במקרים רבים אחרים.¹²⁰ הנאמנות לווייצמן התבטאה בכל ההיבטים, מהגנה על שמו וזכויותיו ההיסטוריות למען התנועה,¹²¹ דרך ניסיונותיו להקים את קרן היסוד והסוכנות היהודית המורחבת, ועד לגישתו הבסיסית – אם כי מעורפלת – שיש להגיע לפשרה עם הערבים ולקיים יחסים תקינים ופרגמטיים עם אנגליה. ציוני גרמניה מצאו נוסחה מיוחדת כדי להגדיר תפיסה פוליטית זו – 'פוליטיקה של אחריות' (Verantwortungspolitik).¹²² גם כאשר חלקו על דעותיו הפוליטיות של וייצמן, ראו עצמם ציוני גרמניה מחויבים ונאמנים לו מבחינה אישית, וכשנאלצו לסטות מהנחיותיו הספציפיות – הצרו על כך.¹²³

נאמנות זו של ציוני גרמניה למנהיגי התנועה הציונית בכלל, ולווייצמן בפרט, היא אחד ההסברים ליחסים הקרובים ביניהם. ההזדהות ביניהם לא היתה פונקציונלית, אלא

119 כך גם הגדיר אותו בלומנפלד במכתב אל פנחס רוזן (רוזנבליט), מיום 31.1.1949. ראה: K. Blumenfeld, *Kampf um den Zionismus*, eds. Miriam Sambursky und J. Ginat, Stuttgart 1976, p. 229

120 ראה: בלומנפלד (בספרו לעיל, הערה 95), עמ' 40. ראה גם: [K. Löwenstein], 'Chaim Weizmann', *Mitteilungsblatt*, 14.11.1952, pp. 1–2

121 ראה למשל מכתבו של ארתור האנטקה אל חיים וייצמן, 20.10.1921; אצ"מ, Z4/789.

122 ראה הרצאתו של קורט בלומנפלד; פרוטוקול הקונגרס הי"ד (לעיל, הערה 82), ישיבה ה, 20.8.1925, עמ' 164–167.

123 ראה למשל מכתבו של רוברט וולטש אל וייצמן, 23.11.1929, גנוז וייצמן.

יסודית ואמיתית, ודמתה ליחסים ששררו בין אנשי הדור הראשון של ציוני גרמניה לבין הרצל. בלומנפלד וחוג מקורביו, אנשי הדור השני, שרובם חזרו ליהדות דרך הציונות, היו מעורים לגמרי בתרבות המערב. וייצמן עצמו עבר תהליך של 'התמערבות' בשנות שהותו בגרמניה ובאנגליה. אפשר לומר שהוא עבר תהליך של הסתגלות מקסימלית ואולי אפילו שינוי יסודי. לווייצמן ולציוני גרמניה היו נקודות מגע משותפות בשני המעגלים שחצו זה את זה – המעגלים של הציונות ושל תרבות המערב.

קירבה זו של ציוני גרמניה לווייצמן, וההזדהות עם עמדתו הפוליטית, יכולות להצביע על חולשות שהיו משותפות להם. העקביות בעמדתם ה'פלשתינוצנטרית' מיקדה מצד אחד את עניינם בבניין ארץ ישראל ואפשרה להם להתרכז במשימות ספציפיות חשובות. מצד שני, היתה זו עמדה שהשמיטה מלכתחילה את הבסיס לפעילות ציונית פוליטית נרחבת בגולה, בין הלא-ציונים והציונים כאחד. כלומר, הגיבוי מהגולה לפעילויות שבהן התרכזו הוחלש גם הוא. היתה זו עמדה שהחלישה אותם מבחינה פוליטית, והביאה לתגובות א-פוליטיות בשאלות פוליטיות. ציוני גרמניה הניחו שאפשר לפתור קונפליקטים על ידי דיונים מופשטים. צדק ארנסט סימון שכתב שלציוני גרמניה חסרה 'השאיפה האדירה לכוח הדרושה כדי להצליח מבחינה פוליטית'. ציוני גרמניה התפארו במסגרת האחידה של כל פלגי 'התאחדות ציוני גרמניה'. אך מסגרת זו מצביעה אולי גם על חולשה אידיאולוגית מסוימת, של כל הפלגים בתוך המסגרת. שלא כבמזרח-אירופה, היתה המסגרת האחידה חשובה אולי יותר מהעקביות האידיאולוגית. גם השמירה על משמעת ציונית ועל נאמנות לתנועה העולמית, מנעה מהם לנקוט יוזמה משלהם, והם נטו להשאיר זאת למנהיגי התנועה ולפקידים שעסקו בניהולה. א-פוליטיות זו של ציוני גרמניה תאמה את נטייתו של וייצמן לפעולה בלתי מפלגתית. המניעים העיקריים להתנהגותו של וייצמן הם כנראה העובדה שהגיע לראשות התנועה מהפריפריה, ובמידה רבה גם תמיכת הממשל האנגלי שזכה לה והאליטיזם הטבעי שלו, שבחל בכל מרות מפלגתית. את כל הצלחותיו כמדינאי השיג במידה רבה בזכות עצמו לא בזכות קשרים מפלגתיים. ההתקשרות עם ציוני גרמניה היתה איפוא מבוססת ואיתנה, והושתתה הן על בסיס ארגוני והן על בסיס אישי-אידיאולוגי.¹²⁴ כדאי להדגיש, שבשנות העשרים היו ציוני גרמניה חוליה חשובה, אם כי לא בלעדית, במדיניותו של וייצמן. כלומר, וייצמן ראה אותם יותר כעוגן רוחני ואינטלקטואלי מאשר כבני ברית פוליטיים. הוא יכול היה לצפות מהם לתמיכה אישית ומוסרית מבלי להיות תלוי בהם. צריך לזכור, שבשנות העשרים היה וייצמן בשיא כוחו בתנועה הציונית. הקרע האידיאולוגי עם ראשי הציונות הגרמנית אחרי מאורעות 1929, והצטננות היחסים עמם גם לאחר שאיחו את הקרע ביניהם, שינו את הקשרים ביניהם. בנוסף לכך חלו תמורות בתנועה הציונית העולמית, שהביאו לכך שבדיוק בתקופה זו, בשנים 1930–1931, נכנסה לתמונה מפא"י, והחלה

124 אני מודה לפרופ' אביתר פריזל, שדן עמי בנושא חולשותיהם הפוליטיות של הציונים ושל וייצמן, ועזר לי ללבן את סיכום הדברים.

תומכת בווייצמן מבחינה פוליטית ורעיונית. במידה מסוימת, אם כי חלקית, מילאה מפלגה זו את החלל שהשאירה מאחוריה הציונות הגרמנית.

אין ספק שווייצמן העריך מאוד את דעתם של מנהיגי התאחדות ציוני גרמניה. הם היו רובם ככולם אינטלקטואלים שבלטו בכישוריהם כסופרים, כמרצים וכבעלי כושר ניסוח. הציונים הגרמניים מסוגם של רוברט וולטש, קורט בלומנפלד, פליכס רוזנבליט, מוריץ בילסקי, אלפרד לאנדסברג וגיאורג לאנדאואר, דמו ליועציו האישיים האחרים של וייצמן באנגליה: ליאונרד שטיין, פרדריק קיש, לואיס נאמיר, דוד אידר, ומאוחר יותר חיים ארלוזורוב, משה שרתוק, ישעיהו ברלין ואבא אבן. בהעדר מפלגה פוליטית שתעמוד מאחוריו ותגבש מצע פוליטי וחברתי, סמך וייצמן על דעתם של אנשים אלה. הם היו נאמנים לו באופן אישי ובלתי אמצעי, שהרי הם עצמם עברו תהליכים פוליטיים די דומים בתולדות התנועה, מההתנגדות להנהגתו של הרצל ועד לציונות המעשית-הסינתטית. עלינו לזכור שרוב שנות ההתגבשות עברו על וייצמן כשהיה בגרמניה או בשווייץ. וכך, אפילו מבחינה פיסית ותרבותית, הוא עבר תהליכים דומים לאנשי הדור השני של ציוני גרמניה בתוככי ה-*deutscher Kulturbereich* (המסגרת של תרבות גרמניה).

וייצמן לא השתייך כאמור למפלגה מסוימת, ועובדה זו הגבירה בוודאי את ערכו האישי בעיניהם. הם עצמם דגלו באותם ערכים וכמוהו דנו ברותחים את היהדות המתבוללת, כולל יהדות גרמניה. וייצמן מצדו דאג לקרב אליו את ציוני גרמניה ויהודים גרמניים אחרים, ונתן להם אפשרות להשפיע על המדיניות הציונית מעל ומעבר למה שיכלו לצפות אילו היו מנסים לממש את דעותיהם בדרכים המקובלות – בקונגרסים ובארגונים הציוניים האחרים. עם זאת, ברגע שהיו להם דעות מנוגדות לאלה של וייצמן, יכול היה מנהיג התנועה לסלקם ממוקד ההשפעה באותה קלות שבה קירבם קודם לכן. וייצמן רצה לנהל דיפלומטיה ללא עזרת אחרים, ולעתים אף ללא מנדט מן התנועה שבראשה עמד. הוא לא היה מסוגל לסבול התנגדות לדעותיו, ועבד בתנועה רק עם אנשים שהלכו אחריו מבלי לשאול ולבקר יתר על המידה. הקרובים לו יכולים היו מפעם לפעם להוכיחו על מהלך דיפלומטי זה או אחר, ורוברט וולטש עשה זאת אולי יותר מאחרים. כשווייצמן חשב שאנשים מסוימים אינם נאמנים לו, או שאינו זקוק להם יותר, הוא לא היסס לזנוח אותם. היתה זו טענה שנשמעה לעתים קרובות מצד חוגים שונים בתנועה, ובעניין זה הוא לא הפלה לרעה את ציוני גרמניה. שמריהו לוין, שהיה ידידו הקרוב במשך עשרות בשנים, טען שהדרך היחידה להשפיע על וייצמן היתה הצהרת אהבה בלתי מסויגת.¹²⁵ מובן איפוא שאחרי הפרעות בשנת 1929, כשמצא עצמו תחת ביקורת קשה ב'ידישה רונדשאו' ובהצהרות פומביות אחרות מצד יהודי גרמניה, ניתק וייצמן את רוב קשריו עמם. דומה שעד סוף שנות העשרים לא היו יחסי וייצמן וציוני גרמניה יחסים של 'אהבה אומללה', כפי שניסח זאת ארנסט סימון. אך בשנות השלושים היו יחסיהם קרובים יותר למה שמאכס ברוד כינה בהקשר אחר *Distanzliebe* (אהבה מרחוק, אהבה בהסתייגות-מה). זוהי אולי הסיבה לכך שווייצמן לא הקדיש לציוני גרמניה את מקומם הראוי

בהיסטוריוגרפיה הציונית כשכתב את זיכרונותיו. ייתכן שנשאר בפיו טעם מריר מעט על מה שהוא ראה כחתירה מצדם תחת אושיות מדיניותו, לאחר פרעות 1929.¹²⁶ וייצמן לא 'שכח' לכתוב על אנשים מסוימים באוטוביוגרפיה שלו, כפי שהרצל לא 'שכח' להזכיר ביומניו את וייצמן, 'האופוזיציונר הנאמן'. קיימת אף עדות מהימנה על כך שלאחר שהאוטוביוגרפיה שלו יצאה לאור, תקפו אותו רגשות חרטה, והוא התכוון לתקן את המעוות לגבי נושאים שונים, כולל היהודים והציונים בגרמניה.¹²⁷ איך בכל זאת ניתן להסביר את הסתירות בין יחסיו הקרובים עם ציוני גרמניה במשך שנים רבות לבין המקום שייעד להם בהיסטוריה? וייצמן, ככל האדם, היה איש מלא סתירות. לאורך כל הקריירה הפוליטית שלו, לא תמיד יכול היה לספק את דרישותיהם של כל תומכיו, כל שכן אויביו. בהקשר זה ניתן לצטט את גיתה, מגדולי הרוח של גרמניה, שאותו אהב וייצמן לצטט בעצמו: 'Ich bin doch kein geschriebenes Buch Ich bin ein Mensch mit seinem Widerspruch'. העובדה שווייצמן היה איש מלא סתירות, אינה מהווה כמובן תשובה מספקת, וכנראה שאין סיבה ברורה שניתן להצביע עליה כדי להסביר את כל מעשיו.¹²⁸ בסופו של דבר, עלינו לשים לב פחות לצורה שבה רצה וייצמן להציג את עצמו בזיכרונותיו ובהרצאותיו, ולתת לעובדות בנות הזמן לדבר בעד עצמן.

126 ראה: וייצמן אל קורט בלומנפלד, מיום 23.11.1929, גנזך וייצמן.

127 עדותו של ד"ר אלכס ביין בשיחה עם מחבר המאמר ביום 23.12.1987. אלכס ביין מספר שווייצמן קרא לו לשיחה וביקש ממנו לעבור על הספר ולתקן שגיאות ועיוותים.

128 ראה את המכתב למערכת של דוד שלוסברג, *Mitteilungsblatt*, 23.1.1958, p. 8. הוא מעלה שם השערה, שיחסו האמביוואלנטי של וייצמן לציוני גרמניה נבע מכך שמצד אחד העריך את סגולותיהם האישיות ומצד שני הסתייג מיחסם ליהדות.